

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული
ლიტერატურის ინსტიტუტი
ბესარიონ ჯორბენაძის საზოგადოება

*ცნობილი ენათმეცნიერისა და რუსთავე-
ლოლოგის, აკადემიკოს ივანე გიგინეი-
შვილის ნათელ ხსოვნას უძღვნის ამ
წიგნს ავტორი*

ნორა კოტინოვი

კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართული
და
„ვეფხისტყაოსანი“

წიგნში განზოგადებულია „ვეფხისტყაოსნის“ ენათმეცნიერული და ტექსტოლოგიური კვლევის შედეგები.

მონოგრაფიაში, ერთი მხრივ, გაანალიზებულია „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითადი გრამატიკული თავისებურებანი და გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მისი ენა კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართულის ვითარებას ასახავს. მეორე მხრივ, განხილულია რუსთველოლოგიური ტექსტოლოგიის ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემა – ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტიკურობის საკითხი და გამოთქმულია მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ იგი „ვეფხისტყაოსნის“ განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს.

რედაქტორი

პროფესორი ნესტან სულავა

რეცენზენტები:

პროფესორი ბიორბი ბობოლაშვილი

პროფესორი ზურაბ ჭუმბურიძე

ფილ. მეცნიერებათა კანდიდატი
ლია კარიჭაშვილი

XII-XIX საუკუნეების წერილობითი ძეგლების ენაზე ხანგრძლივმა მუშაობამ გვიჩვენა, რომ აღნიშნული მონაკვეთი ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში წარმოადგენს ენობრივად გამორჩეულ საფეხურს – გარდამავალი ხანის, ანუ საშუალო ქართულს. ამ ხანგრძლივ ისტორიულ პერიოდში დროდადრო იცვლებოდა სალიტერატურო ენის სტატუსი. აქედან გამომდინარე, დაიბადა საჭიროება მასში რამდენიმე ქვესაფეხურის გამოყოფისა, რაც უდავოდ გამართლებულია როგორც წმინდა ენობრივი თვალსაზრისით, ისე მეთოდოლოგიურადაც.

ჩვენი თვალსაზრისით, საშუალო ქართული მოიცავს მონაკვეთს XII საუკუნიდან XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე, იმ მიჯნამდე, როდესაც საბოლოოდ ჩამოყალიბდა თანამედროვე ქართული. მის შიგნით კი ჩვენ გამოვყოფთ ოთხ მიკროპერიოდს. ესენია: I - კლასიკური ხანის საშუალო ქართული (XII-XIII სს), II - დაცემა-დაკნინების ხანის ქართული (XIV-XVI სს), III - აღორძინების ხანის სალიტერატურო ქართული (XVII ს-დან XVIII ს-ის მეორე ნახევრამდე) და IV - ანტონ კათალიკოსის საენათმეცნიერო სკოლის გავლენის ხანის სალიტერატურო ქართული (XVIII ს-ის მეორე ნახევრიდან XIX ს-ის 60-იან წლებამდე).

აღნიშნული მოსაზრება ჩვენ სამგზის გავიტანეთ ენათმეცნიერთა სამსჯავროზე: პირველად 1982 წელს – პედ.ინსტიტუტის რესპუბლიკურ კონფერენციაზე და იგი დაიბეჭდა შრომების კრებულში, მეორედ 1993 წელს თსუ-ში გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოების ყრილობაზე, მესამედ 2000 წელს ბესიკ ჯორბენაძის სახელობის საზოგადოების VII სამეც-

ნიერო კონფერენციაზე (დაიბეჭდა მასალებში) სათაურით „კელავ ქართული სალიტერატურო ენის პერიოდიზაციის საკითხისათვის“. ამ გამოკვლევების მიხედვით „ვეფხისტყაოსნის“ ენა განეკუთვნება საშუალო ქართულის განვითარების I მიკროპერიოდს – კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართულს. ამ მიკროპერიოდიზაციისათვის ნიშანდობლივია ძველი და ახალი სალიტერატურო ქართულისათვის დამახასიათებელ თავისებურებათა სინქრონულობა.

წიგნში „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ძირითადი გრამატიკული თავისებურებანი“ განხილულია ქართული ენა სამ ქვესისტემაში. ესენია: I სახელთა ბრუნების სისტემა; II ზმნის უღლების სისტემა, ტმესი; III სინტაქსური კონსტრუქციები. პირველ ორ ქვესისტემაში ძველი და გარდამავალი ხანისათვის ნიშანდობლივი მოვლენები უფრო მიახლოებულია ძველ ქართულთან, ხოლო მესამე ქვესისტემა მეტი ნეოლოგიზმის შემცველია. კერძოდ, სინტაქსური კონსტრუქციები არსებითად მოშლილია. გარდა -მცა ნაწილაკიანი კონსტრუქციისა, აქედან გამომდინარე, უნდა შევნიშნოთ შემდეგი: „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის სწორება არაა მიზანშეწონილი არც ძველის და არც თანამედროვე ქართულის ნორმების მიხედვით. იგი უნდა გასწორდეს მხოლოდ კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართულის ნორმების შესაბამისად.

როგორც რუსთველოლოგები სამართლიანად მიიჩნევენ, „ვეფხისტყაოსნის“ ენის კვლევა არ იყო მიზანშეწონილი ძველის აკადემიური გამოცემის მომზადებამდე. ეს ფაქტი კი განხორციელდა ტექსტის დამდგენი კომოსიის მიერ 1988 წელს.

2000-2004 წლებში ჩვენ წარუდგინეთ ბესიკ ჯორბენაძის სახელობის საზოგადოებას დაკვირვებები „ვეფხისტ-

ტყაოსნის“ ენაზე 1988 წლის გამოცემის მიხედვით. მოხსენებები პერიოდულად იბეჭდებოდა ამ საზოგადოების ჟურნალში „ბურჯი ეროვნებისა“ (მთ.რედაქტორი პროფ. გიორგი გოგოლაშვილი).

ამავე წლებში ვიკელედიოთ აგრეთვე რუსთველოლოგიური ტექსტოლოგიის საკითხებსაც; კერძოდ კი ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტიკურობის პრობლემას. კელევის შედეგები პერიოდულად იბეჭდებოდა შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის სამეცნიერო კრებულებში. ამ ნაშრომებში კრიტიკულადაა განხილული „ვეფხისტყაოსნის“ 1966 და 1988 წლების გამოცემები. ჩვენ ვიზიარებთ რუსთველოლოგთა ერთი ნაწილის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ 1966 წლის გამოცემები, თუმცა მაღალ მეცნიერულ დონეზეა მომზადებული, მაგრამ ნაკლულია, რამეთუ არ მოიცავს პოემის ტექსტის დასკვნით ნაწილს, რომელსაც ზვიად გამსახურდიამ სამაროლიანად უწოდა *nostos* „ვეფხისტყაოსნისა“. რაც შეეხება 1988 წლის აკადემიურ გამოცემას, იგი თუმცა სრულია, მაგრამ წიგნის წინასიტყვაობაში გამოთქმული მოსაზრებები აშკარად ეწინააღმდეგება ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტიკურობას.

ჩვენს ნაშრომში ენათმეცნიერული და ტექსტოლოგიური კუთხით გაანალიზებულია ინდო-ხატაელთა ამბის ტექსტი, მისადაგებულია პოემის ძირითადად მიჩნეულ ტექსტთან და გამოთქმულია მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ეს დასკვნითი ნაწილი არც სიბრძნისმეტყველებისა და არც სახისმეტყველების თვალსაზრისით არ ჩამოუვარდება ე.წ. ძირითად ტექსტს და ზოგ შემთხვევაში აჭარბებს კიდევ, სხვა საკითხია, რომ ინდო-ხატაელთა ამბაეში ისევე, როგორც პოემის სხვა ნაწილებშიც, გვხვდება სუსტი

სტროფები, მიუხედავად ამისა იგი „ვეფხისტყაოსნის“ განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს. ამის შესახებ ათეული წლების განმავლობაში მსჯელობდნენ და მყარი არგუმენტაციის საფუძველზე ამტკიცებდნენ მის ავთენტიკურობას ავტორიტეტული რუსთველოლოგებიც და ჩვენი ბუმბერაზი მწერლებიც, კერძოდ მიხეილ ჯავახიშვილი და კონსტანტინე გამსახურდია. თუნდაც ის ფაქტი რად ღირს, რომ ინდო-ხატაელთა ამბის ბოლო ტაეპში გაცხადებულია რუსთაველის, როგორც უდიდესი ჰუმანისტის სახელმწიფოებრივი იდეალი, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ „შიგან მისთა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთგან სძოვდეს“.

ჩვენ უკანასკნელი ხუთი წლის ნაკელევი ენათმეცნიერებისა და ლიტერატურისმცოდნეობის სფეროებში ერთ წიგნად აეკინძეთ და ამგვარად გაგვაქეს ფილოლოგ მკითხველთა სამსჯავროზე.

6. კოტინოვი

I ნაწილი

კლასიკური ხანის სალიტერატურო ძეგლები და „ვეფხისტყაოსნის“ ენის საკითხები

I თავი

საშუალო ძეგლების მიმოხილვისათვის საკითხისათვის

ქართული სალიტერატურო ენა თავისი განვითარების მანძილზე არსებითად ერთიანია, მაგრამ ტექსტებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ საუკუნეების განმავლობაში მისი სტატუსი პერიოდულად იცვლებოდა და ზოგჯერ სცილდებოდა ზეპირს მეტყველებას. ამ ცვლილებებს შინაგანი პოტენციის გარდა განაპირობებდა გარეგანი ფაქტორების ზემოქმედებაც. სახელდობრ, ეს იყო საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის ძვრები. ფუძედიალექტის ისტორიული მონაცვლეობა, ენის არქაიზაციისა და პოპულარიზაციის ტენდენციების პერიოდული მონაცვლეობა, ამა თუ იმ სკოლის ზემოქმედება და სხვა ფაქტორები.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ამსახველი რამდენიმე პერიოდიზაცია.

აკაკი შანიძე გვთავაზობს ასეთ სქემას: პირველი პერიოდი – ძველი ქართული ენა სამი ქვეპერიოდითურთ (V-X სს.); II პერიოდი – გარდამავალი, ანუ საშუალო ქართული (XI-XVIII სს.); III პერიოდი – თანამედროვე ქართული ენა (XIX-XX სს.). ამ პერიოდიზაციის მიხედვით საშუალო ქართული თუმცა დამოუკიდებელ საფეხურადაა მიჩნეული, მაგრამ მასში ქვეპერიოდები არაა გამოყოფილი.

არადა, საშუალო ქართულის განვითარების არაერთგვაროვანი პროცესი ბევრად უფრო მეტ საფუძველს იძლევა ქვეპერიოდების გამოსაყოფად, ვიდრე ძველი ქართული ენა.

არნოლდ ჩიქობავა წარმოგიდგენს უფრო გამარტივებულ პერიოდიზაციას და გამოყოფს ორ საფეხურს: ძველ ქართულ ენას (V-XI სს.) და ახალ ქართულ ენას (XII-XX სს.). ამიტომაც ამ პერიოდიზაციის მიხედვით ერთ სიბრტყეზე განიხილება რუსთაველის, იოანე პეტრიწის, საბას, გურამიშვილის, ანტონ კათალიკოსის, ილიას, აკაკისა და გალაქტიონის თხზულებათა ენა.

მეტად მნიშვნელოვანი და ყურადსაღებია ბესარიონ ჯორბენაძის პერიოდიზაცია, რომელიც მან წარმოადგინა წიგნში „ქართული დიალექტოლოგია“. იგი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების პროცესში ხუთ ეტაპს გამოყოფს, I ეტაპი – ეს არის ძველი ქართული ენა (V-X სს.); II ეტაპი მოიცავს XI-XVIII საუკუნეებს; III ეტაპი დაკავშირებულია ანტონ კათალიკოსის სკოლის მოღვაწეობასთან და გრძელდება XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე; IV ეტაპი – ეს არის ქართველ სამოციანელთა მოღვაწეობის ხანა, ხოლო V ეტაპი XX საუკუნის ქართული მწერლობის ენაა.

ეს პერიოდიზაცია ითვალისწინებს ქართული სამწერლო ენის სტატუსის ცვალებადობის ფაქტს, მაგრამ უარყოფს საშუალო ქართულს როგორც დამოუკიდებელ პერიოდს. ამასთან, II, III და IV ეტაპები მიჩნეულია ახალ ქართულად, ხოლო V ეტაპი – თანამედროვედ.

ჩვენ ვიზიარებთ აკაკი შანიძის სქემას, მაგრამ საშუალო ქართულში გამოვეყოფთ გარკვეულ ეტაპებს – მიკროპერიოდებს.

საშუალო ქართულ სალიტერატურო ენად სამეცნიერო

ლიტერატურაში მიჩნეულია სალიტერატურო ქართულის ისტორიის მონაკვეთი XII საუკუნიდან ვიდრე XVIII საუკუნის დასასრულამდის (1,X), ზ.ჭუმბურიძე მიუთითებს, რომ „ძველი და ახალი თვისებრივად განსხვავებული საფეხურებია ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში, საშუალო ქართული კი მათ შორის გარდამავალი ხანგრძლივი პერიოდია, რომელსაც თავისი სპეციფიკური ნიშნები ახასიათებს. მისი ცალკე გამოყოფა თეორიულადაც გამართლებულია და პრაქტიკულადაც“ (2,12).

მნიშვნელოვანი ენობრივი ცვლილებანი, რამაც განაპირობა ძველი ქართული ენის განვითარების დასასრული და ახალი საფეხურის – საშუალო სალიტერატურო ქართულის – ფორმირების დასაწყისი ზეპირს მეტყველებაში ბევრად უფრო ადრე, „ჯერ კიდევ ენა – ეტალონის (V-VII სს. ძეგლების – ნ.კ.) დონეზე შეინიშნება, ეს სხვაობა იზრდება IX-XI საუკუნეთა მანძილზე. ამ დროის ძეგლებში ვლინდება ყველა ის არსებითი ნიშანი, რაც ახალი სალიტერატურო ქართულის კუთვნილებადაა სახელდებული“ (3,6).

ცნობილია, რომ სალიტერატურო ენის ნორმები კონსერვატიული ხასიათისაა, ხოლო ცოცხალი მეტყველება გაცილებით უფრო სწრაფად იცვლება, ამდენად ამ ორ ფენომენს შორის მუდმივად არსებობს გარკვეული დისტანცია, რომელიც ენის განვითარების საფეხურების შესაბამისად სხვადასხვაგვარია.

თუ დავაკვირდებით ქართულ წერილობით ძეგლთა ენას XII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე, თვალნათლივ წარმოინდება, ერთი მხრივ, სალიტერატურო ქართულის არაერთგვაროვანი ხასიათი და, მეორე მხრივ, განვითარების არასწორხაზობრიობა. ამ თვალსაზრისით გარკვეული

სხვაობა დასტურდება, ეთქვამთ, კლასიკური ხანის ლიტერატურულ ძეგლთა ენასა და ალორძინების ეპოქის მწერალთა ენას შორის. ასევე: ერთ სიბრტყეზე ვერ დავაყენებთ, ერთი მხრივ, სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისას“ და, მეორე მხრივ, ანტონ კათალიკოსის „წყობილსიტყვაობის“ ენას და ა.შ. ენობრივი სხვაობა აღნიშნულ ძეგლებს შორის აშკარად სცილდება გრაფიკა-ორთო-გრაფიის სფეროს.

იმის გარდა, რომ სალიტერატურო ქართული ამ ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე თანდათანობით იცვლება თავისი შინაგანი კანონების მოქმედების საფუძველზე, მასზე გარკვეულ ზეგავლენას ახდენენ აგრეთვე გარეგანი ფაქტორებიც.

საშუალო სამწერლობო ქართულის ფორმირების პროცესში უაღრესად მნიშვნელოვანი და განმსაზღვრელია ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ენობრივი ტენდენციის – ენის პოპულარიზაციისა და არქაიზაციის პერიოდული ინტენსივობა, რაც ენის შინაგანი კანონების სფეროს მოიცავს, მაგრამ ამის გარდა აღნიშნული პერიოდის სამწერლობო ქართულის განვითარებაზე მოქმედებდნენ ისეთი გარეგანი ფაქტორებიც, როგორიც იყო ერის სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული დაქვეითება – დაკნინების პროცესი (XIV–XV სს.), ანტონ კათალიკოსისა და მისი სკოლის ენათმეცნიერული მოძღვრების მიღავრი გავლენა წერითს მეტყველებაზე, აღმოსავლურ ენათა გავლენა და სხვ.

ი.ქაეთარაძე შენიშნავს: „საშუალო ქართულის განვითარება შედარებით უფრო მეტად თავისებურ გარემოცვაში ხდებოდა, ვიდრე ძველი და თუნდაც თანამედროვე სალიტერატურო ენისა გარდა იმისა, რომ საშუალო ქართულის

შედგენილობაში დიდია სხვადასხვა დიალექტური ჯგუფის გრამატიკული ფორმები და მათი ფონეტიკური სისტემისათვის დამახასიათებელი მოვლენები, ამ პერიოდის ენას უხდებოდა ინტენსიური ურთიერთობა სხვადასხვა ოჯახის ენებთან (თურქული, ინდო-არაბული, ბერძნული), რაც თავის კვალს აჩნევს ქართული ლექსიკის განვითარებას. ამ ფაქტორების გათვალისწინება აუცილებელია (ვალკეულ მოვლენათა ისტორიის შესახებ მსჯელობისას“ (4, VIII).

უპირველესად ყოვლისა დგება საკითხი იმის შესახებ, თუ სად უნდა დაიდოს ზღვარი საშუალ და თანამედროვე სალიტერატურო ქართულს შორის. XVIII საუკუნის დასასრულისათვის არ შეიძლება დასრულებულად ჩაითვალოს საშუალი სამწერლობო ქართულის ჩამოყალიბების პროცესი. ამ დროისათვის ჯერ არაა დამთავრებული ის მნიშვნელოვანი ენობრივი პროცესი, რომელიც ოდენ სამწერლობო ქართულში მიმდინარეობდა და არ შეხებია ზეპირს მეტყველებას. ეს იყო ანტონ კათალიკოსისა და მისი სკოლის ხელოვნურად გაარქაულებული სტილის მძლავრი ზემოქმედება ქართულ წერითს მეტყველებაზე. დავით, იოანე, თეიმურაზ ბაგრატიონების, პეტრე ლარაძის ხელაშვილისა და სხვათა თხზულებების ენაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ XIX საუკუნის 10-30-იანი წლების სამწერლობო ქართულში ჯერ კიდევ დომინანტობს ანტონისეული ხელოვნურად გაარქაულებული სტილი. იგივე ვითარება, თუმცა ნაკლებ ინტენსიურად, მაგრამ მაინც, გრძელდება ქართველ რომანტიკოსთა პოეტურ თხზულებებშიც. ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანისა და ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებთა ენობრივი ქსოვილი ჯერ კიდევ არ გვაძლევს საფუძველს იმისათვის, რომ იგი თანამედროვე ქართულის დონეზე განვიხილოთ, რადგან ამ ავტორთა თხზულებებში

დიდი რაოდენობით გვხვდება ანტონისეულ „ხელოვნურ გრამატიკულ ფორმათა გამოყენების შემთხვევები, რომ არაფერი ეთქვათ არქაულ ორთოგრაფიაზე. აღნიშნული გავლენის საბოლოო ლიკვიდაცია, როგორც ცნობილია, განხორციელდა XIX საუკუნის 60-იან წლებში. ეს პროცესი დაახლოებით საუკუნის ბოლომდე გრძელდებოდა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საშუალო სამწერლობო ქართულის განვითარების დასასრულად უნდა მივიჩნიოთ XIX საუკუნის 60-იანი წლები.

საშუალო ქართულის განვითარების არასწორხაზობრიობა, მისი არაერთგვაროვანი ხასიათი, აგრეთვე შინაგან და გარეგან ფაქტორთა ზემოქმედებით გამოწვეული ცვლილებები ისტორიულად განაპირობებდა მისი საერთო იერსახის პერიოდულ ცვლას. ეს კი ქმნის საფუძველს იმისათვის, რომ ერთმანეთისაგან გამოიყოს ცალკეულ ეპოქათა წერილობითი ძეგლების ენა. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ საშუალო სამწერლობო ქართულის განვითარების ხანგრძლივი პერიოდი – XII საუკუნიდან XIX საუკუნის 60-იან წლებამდის – დაიყოს ოთხ ქვესაფეხურად ან მიკროპერიოდად.

ცხადია, საშუალო ქართულის ყოველი ისტორიული მონაკვეთის სამწერლობო ენა დღევანდელ ეტაპზე არაა სრულყოფილად შესწავლილი, მაგრამ იმის მიხედვით, რაც უკვე შესწავლილია, შესაძლებელი ხდება ზოგადი ხასიათის უმთავრესი თავისებურებების მინიშნება.

პირველ მიკროპერიოდად შესაძლებელია მივიჩნიოთ ე.წ. კლასიკური ხანის წერილობით ძეგლთა ენა, რომელიც თავისი მდიდარი ლექსიკით, ცოცხალ ხალხურ მეტყველებასთან სიახლოვითა და ფენომენალური გამომსახველობითი ძალით გამორჩეულ საფეხურზე დგას მომდევნო

პერიოდის ძეგლთა ენასთან შედარებით; აღნიშნული მიკროპერიოდის ენობრივ პროფილს, ცხადია, უმთავრესად „ვეფხისტყაოსანი“ წარმოაჩენს. „რუსთველი ბრწყინვალედ ფლობს როგორც წინა ეპოქების ქართული სალიტერატურო ენის საგანძურს, ისე მისდროინდელი სალიტერატურო ენის ფართო შესაძლებლობებს“ (5,28). „შოთა რუსთაველი ენის დემოკრატიზაციის უდიდესი მედროშეა და ახალი ლიტერატურული ქართულის ნორმალიზაციის მესაძირკელე“ (6,5). „ფლობდა რა კლასიკური ქართული სალიტერატურო ენის სტრუქტურას, კარს უღებდა თავის პოეტურ ენაში ხალხურ ფრაზეოლოგიზმებს და დიალექტურ ფონეტიკურ-მორფოლოგიურ თავისებურებებს“ (6,16).

საშუალო სამწერლობო ქართულის განვითარების პროცესში მეორე მიკროპერიოდად უნდა გამოიყოს საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული დაქვეითების ხანის (XIV–XVI სს.) სამწერლობო ქართული, რომელიც უმთავრესად ჟამთააღმწერლის თხზულებების ისტორიული საბუთების სახითაა ჩვენამდის მოღწეული. აღნიშნული მონაკვეთის წერილობით ძეგლთა ენის ზოგად თავისებურებებად შეიძლება ჩაითვალოს ნორმალიზაციის დაქვეითება მონოლითურობის რღვევა, უცხოურ ენათა მძლავრი გავლენა და სხვა ფაქტორთა ზემოქმედება, რაც მის ენობრივ პროფილს გარკვეულად განასხვავებს, ერთი მხრივ, კლასიკური ხანისა და, მეორე მხრივ, აღორძინების ეპოქის სალიტერატურო ძეგლთა ენისაგან.

საშუალო სამწერლობო ქართულის განვითარების მესამე მიკროპერიოდად შეიძლება მივიჩნიოთ ე.წ. აღორძინების ეპოქის სალიტერატურო ენა, მე-17 საუკუნიდან მოყოლებული ვიდრე XVIII საუკუნის 50-იან წლებამდის. აღნიშნული მიკროპერიოდის სამწერლობო ქართულის ზო-

გადი ხასიათის ნიშან-თვისებად შეიძლება ჩაითვალოს ენის ნორმალიზაციისა და მონოლითურობის თანდათანობითი აღდგენა, ლექსიკის წმენდა ბარბარიზმებისაგან და ბოლოს არქაიზაციისა და დემოკრატიზაციის ტენდენციათა ერთობლივი მოქმედება. ამ მიკროპერიოდის ენობრივ პროფილს წარმოაჩენს უმთავრესად სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის თხზულებათა ენა.

განუზომელია სულხან-საბა ორბელიანის ღვაწლი სალიტერატურო ქართულის ფორმირების საქმეში. სანიმუშოა ამ მხრივ მისი „სიბრძნე სიცრუისა“ და „მოგზაურობა ევროპაში“, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია საბას ლექსიკოგრაფიული მოღვაწეობაც. თავის „სიტყვის კონაში“ მან ფაქტობრივად განსაზღვრა თავისი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულის ლექსიკურ-გრამატიკული ნორმები, ამასთან ძველ ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებზე და ფართო დიალექტოლოგიურ მასალაზე დაყრდნობით აღადგინა ლექსიკური შემადგენლობიდან გაძევებული სიტყვები. ამგვარი მუშაობით საბამ დიდად შეუწყო ხელი სამწერლობო ქართულის მონოლითურობის და ნორმალიზაციის აღდგენის საქმეს.

მეოთხე მიკროპერიოდად ჩვენ გამოვყოფთ ანტონ კათალიკოსის საენათმეცნიერო სკოლის გავლენის ხანის წერითს მეტყველებას, რომელიც იწყება XVIII საუკუნის 50-იან წლებში და გრძელდება XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე. ეს გავლენა მძლავრია XVIII საუკუნის ბოლომდე, ხოლო შემდგომ თანდათანობით სუსტდება.

XVIII საუკუნის სალიტერატურო ქართულის დემოკრატიზაციის საქმეში უდიდესი როლი ითამაშა დავით გურამიშვილის „დავითიანმა“. „დავით გურამიშვილმა თამამად გაარღვია არქაიზებული ენის შაბლონი და გარკვე-

ული მიმართულება მისცა ახალი სამწერლო ენის განვითარებას. ამდენად, გურამიშვილის, როგორც დიდი რეფორმატორის, როლი ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში განუზომელია“ (6,16).

უკანასკნელი მეოთხე მიკროპერიოდი უაღრესად რელიეფურია ქართული ენის სალიტერატურო ენის ისტორიაში. მისთვის დამახასიათებელია წერილობით ძეგლთა ენის მაქსიმალური დაცვილება ცოცხალი ზეპირი მეტყველებისაგან. როგორც ა. ჩიქობავა აღნიშნავს „ქართული სალიტერატურო ენის ბუნებრივი განვითარების ხაზი მეთვრამეტე საუკუნის მესამოცე წლებში შეწყდა. ეს დაკავშირებულია ანტონ კათალიკოსისა და მისი სკოლის მოღვაწეობასთან. ამ სკოლის ხელში იყო ქართული სალიტერატურო ენის განვითარება მოელი საუკუნის განმავლობაში – მეთვრამეტე საუკუნის მესამოცე წლებიდან მეცხრამეტე საუკუნის მესამოცე წლებამდე“ (7,20). ანტონ პირველმა დააკანონა მაღალი სტილისათვის ძველი ქართულის თავისებური სუროგატი, ენა დელარჭნილი, რთულ წინადადებათა მოტრფიალე, მიმღეობებით მდიდარი, ზმნებით ღარიბი, გასაგებად ძნელი“ (7,21).

ანტონი სკოლის თეორიული პრინციპებისა და თხზულებათა ენის გავლენა XVIII-XIX სს-თა მიჯნის სამწერლო ქართულის უმოავრეს ნიშან-თვისებას შეადგენს, ამ გავლენას ინტენსიური ხასიათი ჰქონდა XVIII საუკუნის მიწერულამდე, ხოლო XIX ს. დასაწყისიდან თანდათანობით შესუსტდა და ბოლოს, 60-იანი წლებისათვის – გრაფიკა – ორთოგრაფიის სფეროსდა შემორჩა.

ცოცხალი ხალხური მეტყველების სალიტერატურო ქართულის შემობრუნების ფაქტი, უპირველესად ყოვლისა, თავს იჩენს იოანე ბაგრატიონის „კალმასობის“ (1813-1828)

ენაში. უნდა აღინიშნოს იოანე ბაგრატიონის უადრესად თავისებური, წინააღმდეგობრივი პოზიცია სალიტერატურო ენის საკითხში. თავის მხატვრულ ენციკლოპედიურ ნაწარმოებში „კალმასობა“ იგი, ერთი მხრივ, გეთაუზობს ნაირსტილოვანი სამწერლობო ენის ნიმუშებს თითქოსდა ანტონის სკოლის მოთხოვნების შესაბამისად, მაგრამ, მეორე მხრივ, აშკარად, უპირისპირდება მას, რამდენადაც თავის თხზულებებში ფართოდ უხსნის გზას ცოცხალ ხალხურ მეტყველებას, რაც შეუთავსებელია ანტონის სკოლის პრაქტიკულ მოღვაწეობასთან. „კალმასობაში“ წარმოდგენილი რელიგიურ-ფილოსოფიური ტრაქტატები დაწერილია ანტონის მაღალფარდოვანი, ხელოვნურად გააჩუქებული „მაღალი სტილით“, ხოლო მხატვრულ-სიუჟეტური ნაწილი – ხალხურ მეტყველებასთან დაახლოებული სადა სტილით, რომელშიც უხვადაა გაბნეული ისტორიული კახურისათვის, კერძოდ, ქიზიყურისათვის, დამახასიათებელი გრამატიკულ-ლექსიკური და ფრაზეოლოგიური დიალექტიზმები.

ქართულ რომანტიკოსთა პოეტურ თხზულებებში თუმცადა დომინანტობს გრაფიკულ-ორთოგრაფიული ხასიათის არქაიზმები, მაგრამ ჯერ კიდევ გვხვდება ანტონის სკოლის ნორმების შესაბამისად ხელოვნურად გააჩუქებული გრამატიკული ფორმების აღ. ჭავჭავაძის მარტო ერთ ლექსში „სხვადასხვა დროისათვის კაცისა“ არნ. ჩიქობავა გამოყოფს რამდენიმე ასეთ ფორმას: „სამყო, მგრძნი, გვიძახის, წუხვა, უზომ“ (7,21). ანალოგიური ვითარება დასტურდება სხვა რომანტიკოსთა თხზულებებშიც.

ქალაქური ხალხური მეტყველების ვითარებას ასახავს გ. ერისთავის კომედიების ენა, მაგრამ მის პოემაში „ოსური მოთხრობა“ ჯერ კიდევ მრავლადაა ანტონისეული

ხელოვნური გრამატიკული ფორმები. მიუხედავად ამისა უნდა ვადიაროთ, რომ გიორგი ერისთავის თხზულებათა სადა, ხალხური სტილი გაბედულად დაუპირისპირდა ანტონის სკოლის მიერ დაკანონებულ საეკლესიო-დოგმატურ სტილს.

ამრიგად, XIX საუკუნის 50-იანი წლებისათვის ანტონის სკოლის თეორიული პრინციპებისა და თხზულებათა ენის გავლენა არსებითად წყდება და მხოლოდ გრაფიკა – ორთოგრაფიის სფეროთი იფარგლება, თუმცაღა ჟურნალი „ცისკარი“ ხანგრძლივად (80-იან წლებამდე) ინარჩუნებს კონსერვატიულ პოზიციას სამწერლობო ენის საკითხში.

მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში უაღრესად მნიშვნელოვან ფაქტს წარმოადგენს ილია ჭავჭავაძის მიერ განხორციელებულ ორთოგრაფიული რეფორმა, – რის შედეგადაც ფაქტობრივად ხორციელდება ანტონის სკოლის გავლენის ნაშთთა ლიკვიდაცია და სალიტერატურო ქართულის განვითარების ბუნებრივი განვითარების გზის აღდგენა. ამდენად, საშუალი სამწერლობო ქართულის განვითარების დასასრულსა და თანამედროვე სალიტერატურო ენის დასაწყისს შორის მიჯნა სწორედ ამ პერიოდისათვის უნდა ვივარაუდოთ.

საშუალი სამწერლობო ქართული დაყოფა შემადგენელ მიკროპერიოდებად, ერთი მხრივ, უკეთ წარმოაჩენს მისი განვითარების აღმავალ და დაღმავალ მიმართულებებს გარკვეული ისტორიული ეპოქებისა და ლიტერატურული პროცესების შესაბამისად და, მეორე მხრივ, უთუოდ გაადვილებს აღნიშნული პერიოდის სალიტერატურო ენის შესწავლას, ე.ი. გამართლებულია მეთოდოლოგიური თვალსაზრისითაც.

1. ა. შანიძე, ძველი ქართული ენის კრესტომათია, 1935 წ. (გვ. X შენიშვნა I).
2. ზ. ჭუმბურიძე, ქართული სალიტერატურო ენის პერიოდიზაციისათვის, საქ. სსრ უმაღლესი სასწავლებლების ქართული ენის კათედრათა სამეცნიერო-მეთოდური კონფერენციის თეზისები. 1981 წ.
3. ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები, გამ. „განათლება“ თბ., 1975.
4. ივ. ქავთარაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, XII-XVIII სს., თსუ გამომც., თბ., 1964.
5. ივ. გიგინეიშვილი, გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ტექსტის კრიტიკის საკითხების შესახებ, გამ. „მეცნიერება“, თბ., 1975.
6. შ. ძიძიგური, ქართველ კლასიკოსთა ენობრივი მემკვიდრეობა, გამ. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1971 წ.
7. ა. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება, ქებელ, ტ. I.

II თავი

კლასიკური ხანის სალიტერატურო ძეგლის ზოგადი დანახილვა

ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში რამდენიმე საფეხურს გამოყოფენ. არსებობს რამდენიმე, ერთმანეთისაგან განსხვავებული პერიოდიზაცია, მაგრამ ერთ საკითხში მათი ავტორები ძირითადად ერთ პოზიციაზე დგანან: ძველი ქართული ენა მთავრდება XI საუკუნეში, ხოლო XII საუკუნიდან იწყება ახალი ეტაპი ქართული ენის განვითარების ისტორიაში. ამ ახალ საფეხურს ზოგნი ახალ ქართულად მოიხსენიებენ. ზოგნიც გარდამავალ ანუ საშუალ ქართულად. რაც შეეხება კონკრეტულად XII საუკუნის ქართულს, ყველა განსხვავებული თვალსაზრისისათვის იგი საწყის ეტაპადაა მიჩნეული.

არნოლდ ჩიქობავა წერს: „ახალი ქართული სალიტერატურო ენა ისახება მეთორმეტე საუკუნიდან (ნ.მარი, ს.გორგაძე). მეხოტბეთა (შავთელის, ჩახრუხაძის) ენა, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ ენა უკვე აღარაა ძველი ქართული. სახელთა ბრუნებაში, ზმნის უღვლილებებაში ახალი ქართულის დამახასიათებელი მოვლენები გვაქვს. სიტყვათა წყობაც არსებითად ახალი ქართულისაა (1,018).

ივანე ქავთარაძე თავის მონოგრაფიაში აღნიშნავს: „საშუალი ქართულის განვითარება შედარებით უფრო მეტად თავისებური გარემოცვით ხდებოდა, ვიდრე ძველი და თუნდაც თანამედროვე სალიტერატურო ენისა. გარდა იმისა, რომ საშუალი ქართულის შემადგენლობაში დიდია სხვადასხვა დიალექტური ჯგუფის გრამატიკული ფორმები და მათი ფონეტიკური სისტემისათვის დამახასიათებელი მოვლენები. ამ პერიოდის ენას უხდებოდა ინტენსიური

ურთიერთობა სხვადასხვა ოჯახის ენებთან (თურქული, ინდო-ევროპული, არაბული, ბერძნული), რაც თავის კვალს ანეებს ქართული ლექსიკის განვითარებას. ამ ფაქტორების გათვალისწინება აუცილებელია ცალკეულ მოვლენათა შესახებ მსჯელობისას“ (2,VIII).

ზ.სარჯველაძე ასეთ შეფასებას აძლევს საშუალო ქართულს, როგორც გარდამავალ საფეხურს: „მნიშვნელოვანი ენობრივი ცვლილებანი, რამაც განაპირობა ძველი ქართული ენის განვითარების დასასრული და ახალი საფეხურის, საშუალო სალიტერატურო ქართულის ფორმირების დასაწყისი, ზეპირს მეტყველებაში ბევრად უფრო ადრე „ჯერ კიდევ ენა-ეტალონის“ დონეზე შეინიშნება. ეს სხვაობა იზრდება IX-XI საუკუნეთა მიჯნაზე. ამ დროის ძეგლებში ელირდება ყველა ის არსებითი ნიშანი, რაც ახალი სალიტერატურო ქართულის კუთვნილებადაა სახელდებული“ (3,6).

1982 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში მივუთითებდით, რომ XII საუკუნიდან იწყება გარდამავალი ანუ საშუალო ქართული, რომელიც გრძელდება XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე. ამ საფეხურის პირველ ეტაპს – XII-XIII საუკუნეების ქართულს, ჩვენ პირობითად კლასიკური ხანის საშუალო ქართული ვუწოდეთ (4).

ბესარიონ ჯორბენაძემ თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „ქართული დიალექტოლოგია“ წარმოგვიდგინა ე.წ. ეტაპობრივი პერიოდიზაცია ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებისა, ხოლო XIX საუკუნის ქართული მან მეორე ეტაპის დასაწყისად მიიჩნია. იგი წერდა: „ამ პერიოდში სალიტერატურო ენა ცოცხალ მეტყველებას დაუახლოვდა, თუმცა ამ პროცესს აღმოსავლური ენებიდან შემოსული ბარბარიზმებიც მოჰყვება. მეორე მხრივ, საქართველოს პოლიტიკური ერთიანობის რღვევამ, ეროვნული და სახელმწიფო-

ებრივი კონსოლიდაციის დასუსტებამ რეალური საფრთხე შეუქმნა ქართულ სალიტერატურო ენას“ (5,156).

XII საუკუნის სალიტერატურო ქართულში ერთმანეთის გვერდით მოღვაწეობს ორი საგრძნობლად განსხვავებული სტილის მქონე საენათმეცნიერო-ლიტერატურული სკოლა. ერთი მხრივ, ათონური, რომელიც აგრძელებს ძველი ქართული ენის ლინგვისტურ ტრადიციებს და სათავეს იღებს იოანე, ექვთიმე და გიორგი ათონელების თხზულებათა ენაში და, მეორე მხრივ, პეტრიწონული ფილოსოფიური სკოლა, რომელიც ხასიათდება საერთო-სახალხო ენისაგან განსხვავებული ენობრივ-სტილისტიკური თავისებურებებით და თავისი არსით ხელოვნურად არქაიზებულია. ამ განსხვავებულ სტილს ასე ახასიათებს დამანა მელიქიშვილი: „იოანე პეტრიწის სტილს ქმნის ერთობლიობა იმ თავისებურებათა, რომლებიც გამოწვეულია: 1. რთული ფილოსოფიური შინაარსის გადმოცემის საჭიროებით... 2. ენაში არსებულ სინონიმურ ფორმათა თავისებური შერჩევით, რაც ლექსიკის, მორფოლოგიის, სინტაქსის სფეროში და წინადადების წყობის მონაცვლეობაში ვლინდება; 3. ბერძნული ენისა და ბერძნული დედნის გავლენით ტერმინების კომპოზიციასა და ზოგიერთ სინტაქსურ კონსტრუქციაზე; 4. განმარტების სპეციფიკური ხასიათით, რასაც სასაუბრო და მხატვრული სტილის დამახასიათებელი ელემენტები შემოაქვს“ (6,LXXV).

თუმცა რუსთაველი და მისი წინამორბედები კარგად იცნობენ იოანე პეტრიწის თხზულებებს, მაგრამ აშკარად უარყოფენ მის სტილს და ათონურ სკოლაზე იღებენ ორიენტაციას. რა უმთავრესი თავისებურებებით ხასიათდება XII-XIII საუკუნეების სალიტერატურო ქართული? ჩვენი დაკვირვებით ეს არის არქაული და ახალი ენობრივი მოვლენების სინქრონული თანაარსებობა. ძველ ქართულ

ენაში უკვე მომხდარია არსებითი ხასიათის ცვლილებები, მაგრამ მისთვის დამახასიათებელი ზოგიერთი თავისებურება ჯერ კიდევ განაგძობს არსებობას ნეოლოგიზმების გვერდით, ისე რომ ახალი ქართული ენობრივი მოვლენები დომინანტობს; გარდამავალი საფეხურისათვის ნიშანდობლივი ენობრივი სტრუქტურები ძირითადად დამკვიდრებულია. აღნიშნული პროცესი შემდეგნაირად გამოიხატება სხვადასხვა ენობრივ სისტემაში;

ფონოლოგიურ სისტემაში უკვე მომხდარია დედი-ფთონგიზაცია, რაც დაკავშირებულია ნახევარხმოვნების – უმარცვლო უ'სა და იოტას დაკარგვასთან. თუმცა მ, ჯ, ზ, კ გრაფემები ჯერ კიდევ გვხვდება წერილობით ძეგლებში, მაგრამ მათი შესაბამისი ფონემები ზეპირ მეტყველებაში უკვე აღარ არსებობს.

სახელთა ბრუნების სისტემაში ძირითადად განხორციელებულია ხმოვანფუძიან სახელთა ბრუნების გათანაბრების პროცესი, რაც ფონოლოგიურ სისტემაში მომხდარ პროცესებთანაა დაკავშირებული, კერძოდ დიფთონგიზაციის მოშლასთან; დასრულებულია საკუთარ და საზოგადო სახელთა ბრუნების გათანაბრების პროცესიც, თუმცა ანთროპონიმები ჯერ კიდევ გვხვდება ფუძის სახით სახელობით და მოთხრობით ბრუნებებში. ასევე, მყარია მოთხრობითი ბრუნების ნიშნად -მან ფორმანტის გამოყენება, რაც შეეხება მრავლობითი რიცხვის წარმოებას, აქ ჯერ კიდევ დომინანტობს ნართანიანი მრავლობითი.

ზმნის უღლების სისტემაში უკვე მომხდარია არსებითი გარდატეხა ასპექტის კატეგორიის გამოხატვის წესში, თუმცა ძველი პრინციპი ჯერ კიდევ ძალაშია და განაგრძობს არსებობას ახალი პრინციპის პარალელურად („ავსა კარგად ვერვინ შესცვლის“ | „მე წავიდე, მოვიარო, ვილაშ-

ქრო და ვინაპირო“). აწმყოს ხოლმეობითი აღარ გვხვდება, მაგრამ ჯერ კიდევ ხშირად გამოიყენება უწყვეტლის ხოლმეობითი და მეორე ხოლმეობითი („მას თინათინის გონება ჰკლვიდის წამწამთა ჯარისა“, „...ზოგჯერ მიმართის დანასა“). აღარა იხმარება ბრძანებითის III პირის ფორმები, მაგრამ ჯერ კიდევ მდგრადია –ეს სუფიქსი გარდაუვალი ზმნის უწყვეტლისა და წყვეტილის მრავლობითის მესამე პირში. ასევე, არ აღინიშნება მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობა ზმნაში (უყვარს მათ). ჯერ კიდევ მყარია სახელობითში დასმული პირდაპირი ობიექტის –ენ / -ნ სუფიქსით აღნიშვნის წესი გარდამავალ ზმნაში („მეფემან უხმნა ეაზირნი“, „მან განანათლნეს ყოველნი“).

მეტად მნიშვნელოვანია ცვლილებები სინტაქსის სფეროში. კერძოდ, ნაწვერიან სახელთა ბრუნების პარადიგმები ასეთ სურათს გვიჩვენებს: ნაწვეარი წარმოდგენილია ნაწვეარ-ნაცვალსახელის სახით, რამდენადაც პრეპოზიცი-აშია გადასული და შემდეგნაირად იბრუნვის: იგი ნაწვეარი ინარჩუნებს ძველ ქართულ პარადიგმას (იგი კაცი, მან კაცმან, მას კაცსა, მის კაცისა, მით კაცითა); ხოლო ესე და ეგე ნაწვეარ-ნაცვალსახელები ბრუნებისას გარდამავალი ტიპის პარადიგმატულ კონსტრუქციებს გვიჩვენებენ (ესე კაცი – ამა კაცმან, ამა კაცისა, მაგა კაცისა, მაგა კაცითა). დამატებით შემოდის მესამე ნაწვეარ-ნაცვალსახელი ისი, რომელიც მსგავს პარადიგმას გვიჩვენებს (ისი კაცი – იმა კაცმან, იმა კაცსა, იმა კაცისა, იმა კაცითა).

ინფინიტიური კონსტრუქცია არსებითად მოშლილია, თუმცა თვით ინფინიტივი ვითარებით ბრუნვაში განაგრძობს არსებობას („ჭვრეტად ქალ-ყმები დაჯრილა“, „გაყვანად ხასნი მოვიდეს“).

უფრო მდგრადია –მცა მაწილაკიანი კონსტრუქცია.

შეიძლება ითქვას, რომ მთელ „ვეფხისტყაოსანში“ დაცულია ძველი ქართული წესი –მცა მაწილაკის გამოყენებისა თხრობითი კილოს ფორმებთან კავშირებითი კილოს ფუნქციით („მოახსენა: „უშენომან გულმან რამცა გაიხარა“; „ვისმცა უთხარ ხეაშიადი“).

ასეთია ზოგადად კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართულის ვითარება ფონოლოგიური და გრამატიკული სტრუქტურების მიხედვით. როგორც მიმოხილვამ გვიჩვენა, XI-XIII საუკუნეების სალიტერატურო ქართული ასახავს საწყის ეტაპს გარდამავალი პერიოდის ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებაში, ხოლო მისი უმთავრესი თავისებურება და ახალქართულ გრამატიკულ სისტემათა სინქრონულ ფუნქციონირებაში გამოიხატა.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ა. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება, ქეგლ, ტ. I, თბ., 1960.
2. ი. ქავთარაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, XII-XVIII სს., თსუ გამ., თბ., 1964.
3. ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები, გამ. „განათლება“ თბ., 1975.
4. ნ. კოტინოვი, საშუალო ქართულის საზღვრებისა და პერიოდიზაციის საკითხისათვის, საქ. სსრ პედაგოგიკის სამეცნიერო შრომების კრებული, თბ., 1982.
5. ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, თბ., 1989.
6. იოანე პეტრიწი, განმარტება პროკლე დიადოხოზის „ღმრთისმეტყველების საფუძვლებისა“. თანამედროვე ქართულ ენაზე გადმოიღო, გამოკვლევა, ლექსიკონი და შენიშვნები დაურთო დამანა მელიქიშვილმა, თბ., 1999.

III თავი

„ვეფხისტყაოსნის“ ენის პირითადი გრამატიკული თავისებურებანი

§ 1. სახელთა გრუნების სისტემა

„ვეფხისტყაოსნის“ ენის კვლევა-ძიების პროცესი უკანასკნელ ხანს გარკვეულად შეფერხდა, არადა, რა უნდა იყოს იმაზე უფრო აქტუალური და სისხლხორცეული ქართულური ენათმეცნიერებისათვის, ვიდრე. ქართული კულტურის უძვირფასესი საუნჯის – „ვეფხისტყაოსნის“ ენის კვლევა? აღნიშნულ ფაქტს მრავალი მიზეზი განაპირობებდა. მათგან, ჩვენი აზრით, უპირველესი მიზეზი თვით ძეგლის ენისა და სტილის სირთულეში მდგომარეობს.

გასული საუკუნის 50-იან წლებში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში, კერძოდ ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან, შეიქმნა „ვეფხისტყაოსნის“ ენისა და სტილის შემსწავლელი სამეცნიერო ცენტრი – „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისია, რომელსაც ჩვენი ქვეყნის უდიდესი მეცნიერები წარმართავდნენ, მაგრამ უშუალოდ ტექსტის დადგენას კომისია შეუდგა 1968 წლიდან. იგი სკრუპულოზურად იკვლევს პოემის ხელნაწერებს და დღეისათვის გამოსაცემად მომზადებული აქვს ათტომეული. 1966 წელს კომისიამ განახორციელა სამი საიუბილეო გამოცემა; იკვლევს აგრეთვე თეორიულ პრობლემებსაც. რაც შეეხება პოემის ენის კვლევას, შეიძლება ითქვას, რომ ამ სფეროში მნიშვნელოვანი წარმატებები არაა მიღწეული.

1975 წელს გამოქვეყნდა ჩვენი სასიქადულო ენათმეცნიერისა და რუსთველოლოგის ივანე გიგინეიშვილის

ერცელი მონოგრაფია სათაურით „გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ენისა და ტექსტის კრიტიკის შესახებ(1), რომლის წინასიტყვაობაშიც ვკითხულობთ: „ავტორს პირველ ყოვლისა „ვეფხისტყაოსნის“ ენის საკითხები აინტერესებდა, მაგრამ იგი მალე დარწმუნდა, რომ სანამ პოემის ტექსტის საქმე მოგვარებული არაა, მანამ ენობრივი თვალსაზრისით პოემის სრულსა და ამომწურავ დახასიათებას მრავალი სიძნელე ედობება წინ...“ „როცა მაქსიმალურად იქნება გამოყენებული ყველა მასალა, რასაც ჩვენამდე მოღწეული წყაროები იძლევა და პოემის ტექსტი იქნება დადგენილი თანამედროვე მეცნიერების მოთხოვნილებათა შესაბამისად. შემდგომ უფრო ადვილი გახდება „ვეფხისტყაოსნის“ ენის შესწავლა და მისი ადგილისა და მნიშვნელობის ზუსტად გათვალისწინება ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში“ (1.6) (ხაზი ჩვენია – ნ.კ.).

როგორც ვხედავთ, ნაშრომში ზუსტადაა განსაზღვრული და ჩამოყალიბებული „ვეფხისტყაოსნის“ ენის შესწავლის სირთულეები; ახსნილი და დასაბუთებულია, რომ პოემის ენის შესწავლას უთუოდ წინ უნდა უძღოდეს ტექსტის დადგენის პროცესი.

რა ვითარებაა ამ თვალსაზრისით დღეს? მომზადებულია თუ არა წინაპირობა პოემის ენის კვლევისათვის? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ 1988 წლის გამოცემა, რომელიც ტექსტის დამდგენმა კომისიამ განახორციელა, სავსებით აკმაყოფილებს ამ წინაპირობას. ამ გამოცემის სარედაქციო წერილში აღნიშნულია, რომ წინასწარი მოსამზადებელი მუშაობის შემდეგ რედაქცია ტექსტის დადგენას შეუდგა 1968 წლიდან და დაასრულა 1984 წელს, გამოცემა კი განხორციელდა ოთხი წლის შემდეგ. „ტექს-

ტის გასამართლად რედაქცია გულდასმით სწავლობდა პოემის ხელნაწერულ მემკვიდრეობას, ითვალისწინებდა ბეჭდურ გამოცემებს და სხვადასხვა მკვლევარის ტექსტოლოგიური ხასიათის ნაშრომებს“ (2,4). თუმცა გამოცემა მასობრივი ხასიათისაა და სამეცნიერო აპარატი არ ახლავს, მაგრამ, ჩვენი აზრით, იგი თამამად შეიძლება ჩაითვალოს პოემის დადგენილ ტექსტად და გამოყენებულ იქნას მისი ენისა და სტილის კვლევისათვის.

ჩვენი დაკვირვებები „ვეფხისტყაოსნის“ ენასა და სტილზე მრავალი წლის მუშაობის შედეგადაა ჩამოყალიბებული და იგი მიზნად ისახავს, ზოგადი წარმოდგენა შეუქმნას დაინტერესებულ მკითხველს „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ძირითადი თავისებურებების შესახებ; წარმოაჩინოს ის სპეციფიკური ნიშან-თვისებანი, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ენას ახასიათებს, ერთი მხრივ ძველ ქართულთან და მეორე მხრივ, თანამედროვე ქართულთან მიმართებით.

ამჯერად შევეხებით სახელთა ბრუნების სისტემისათვის ნიშანდობლივ მოვლენებს. თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ თუმცა სახელთა ბრუნების სისტემა XII საუკუნისათვის არსებითად ახალი ქართულის ვითარებას ასახავს, მაგრამ ახალი მოვლენების - ნეოლოგიზმების პარალელურად მასში დაჩნდება საკმაოდ დიდი დოზით ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი მოვლენებიც, რაც, ბუნებრივია, გარდამავალი ეპოქისთვისაა ნიშანდობლივი. გარდა ამისა, პოემის ენაში თავს იჩენს ისეთი ენობრივი თავისებურებანიც, რაც ოდენ რუსთველის ენისთვისაა დამახასიათებელი.

რა ვითარებაა ბრუნვისა და რიცხვის ნიშანთა გამოყენების მხრივ? – განვიხილავთ ამ თავისებურებებს თანმიმდევრობით.

წრფელობითი ბრუნვა, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, „ეფეხისტყაოსნის“ ენაში არაა დაფიქსირებული არც საზოგადო და არც საკუთარ არსებით სახელებთან; აგრეთვე, სხვა სახელებთანაც.

სახელობით ბრუნვაში არქაიზმები არ შეინიშნება. თავისებურებას გვიჩვენებენ სახელები: ერთი, ყველა, ყველაკაი. პოემაში ისინი უმთავრესად ბოლო ხმოვნიან ფუძეს ავლენენ და სახელობითში სრულხმოვანი ი დაერთვის;

„ღმერთმა არ მოგცა ყმა შვილი, გიზის ერთაი ქალია“ (563,2).

„მერმე ყველაი დამოსა, იგი და მისი ხასია“ (469,3).

„ფრიდონს უთხარ ყველაკაი, ჩემი თავსა გარდასრული“ (630,1).

მოქმედებითი ბრუნვის ფორმა, ძველი ქართულის მსგავსად, გამოსვლითი მიმართულების აღმნიშვნელია;

„მთით ჩამოვიდა ავთანდილ, გავლნა წყალნი და ტყენია“ (191,1).

პოემის 198-ე სტროფში ყურადღებას იქცევს ვითარებითი ბრუნვის ფორმა „ბოლოდ“; „ბოლოდ შეყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მხცოვანი“. „ბოლოდ (=ბოლოს) მიგვანიშნებს მიცემით-ვითარებითის ფუნქციათა გამიჯვნამდელ პერიოდზე.

მრავლობითი რიცხვის წარმოებისას „ეფეხისტყაოსნის“ ენა უპირატესობას ანიჭებს ნარ-თანთან მრავლობითს, შეფარდება ასეთი: 70:30. ებიანი მრავლობითი, ძველი ქართულისდაკვალად, ნაკლებად გვხვდება და, რაც მთავარია, არ გააჩნია სინტაქსური ძალა სახელთან და ზმნასთან რიცხვში შეთანხმებისა:

„დღეთა ჩემთა ცრემლნი ჩემნი ვერაოდეს დავიყუდენ“ (187,4);

„გასცუდებოდეს მკლავნი და მისნი სიამაყენია“
(180,3);

„ჩვენ ვიახლენით სამთავე, სამნივე მეაბჯრენია“
(200,1);

„მრავლად იყო სირაჯები ვარდის წყლისა აბანოსა“
(340,3);

„შეჯდა, ქარნი მიუტენა, ღურაჯები დაინაბა“ (365,3).

ბოლო მაგალითში აშკარაა ნარიანი მრავლობითის სინტაქსური ძალის უპირატესობა ებიანთან მიმართებით.

საკუთარი სახელებიდან ტოპონიმები რაიმე თავისებურებას არ ამჟღავნებენ. ისინი უმთავრესად ახალი ქართულის ვითარებას ასახავენ, თუ არ ჩავთვლით ისეთ არქაიზმს, როგორიცაა ფორმა „მეგვიპტელნი“.

რაც შეეხება ანთროპონიმებს, აქ აშკარად ძველი ქართულის ვითარება დომინანტობს. კერძოდ, სახელობით და მოთხრობით ბრუნვებში ისინი ფუძის სახითა წარმოდგენილი:

„თინათინ მიჰყვა მამასა პირითა მით ნათელითა“
(45,1);

„აეთანდილ იყო სპასპეტი, ძე ამირ-სპასაღარისა“
(40,1);

„შერმადინ ერთგან შეყარნა ხასნი და დიდებულები“
(173,1);

„რამაზ მითხრა: „აღარ არის ამის მეტი ჩემი ღონე“
(455,1);

„ფარსადან შექმნა ზეიმი ამა ამბისა მცნობელმან“
(312,1).

გამონაკლისის სახით გვხვდება სახელობითი და მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანთა ხმარების შემთხვევებიც, კერძოდ, ანთროპონიმ „ასმათთან“:

„აწ ასმათი მოგახსენებს ყველაქასა ჩემგან თქმულსა“ (374,4);

„რა ასმათმან დაინახა, მიეგება, ცრემლი სწუთების“ (840,1);

„ასმატმან დამსუა შორსგეარად გულდა მე ლახეარხეული“ (520,3).

ზედსართავი სახელები ცალკე ბრუნებისას რაიმე თავისებურებებს არ გვიჩვენებენ.

რიცხვითი სახელებიდან ყურადღებას იქცევს წილობითის თავისებური ფორმების ნა-ალ აფიქსებით წარმოება: ნასამალი, ნაათალი:

„მართ მაშინვე ჰგევანდა იგი მზისა შუქთა ნასამალსა“ (322,2);

„დიდხან სიტყუა ვერა მითხრა, მისთა ჭირთა ნაათალი“ (568,3).

ასევე, ყურადღებას იქცევს „ბევრის“ ხმარება კომპოზიტი „ბევრათასისა“:

„აეთანდილ პირმზე სპასპეტი ლაშქრისა ბევრათასისა“ (44,2).

რიგობითი რიცხვითი სახელი „პირველი“ იხმარება ფუძის სახით ზმნისართის მნიშვნელობით:

„დღე ერთ გარდახდა; პურობა, სმა-ჭამა იყო, ხილობა“ (56,1);

„ვინცა იყოს უარესი, თავშიშველი სამ დღე ელიდეს“ (69,4);

„აქათ ორ თვე არ მოვიდუ, ვიქ საქმესა დაუგევანსა“ (668,3);

„თვე ერთ კაცსა ვერა ნახავს, ვერას შეეღსა ადამისსა“ (181,2).

რიცხვითი სახელი „ერთი“ გვხვდება აგრეთვე ჩვეუ-

ლებრივ მსაზღვრელად სახელობით ბრუნვაში.

„ერთი სამეფო საკარგეად, უბოძა ამირბარმა“ (313,1).

ნაცვალსახელებიდან საყურადღებოა შემდეგი მოვლენა: „რა“ კითხვითი ნაცვალსახელი ერთგან გვხვდება – თვის თანდებულთან მიცემითი ბრუნვის ფორმით „რას-თვის“;

„უბრძანა: რა გჭირს, რას იტყვი, რასთვის ხარ აგრე ვნებული“ (1100,2).

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკენათ:

„ეფუხისტყაოსნის“ ენის ძირითადი თავისებურებანი სახელთა ბრუნების სისტემაში არსებითად ასახავს XII-XIII საუკუნეების, როგორც საშუალი ქართულის საწყისი ეტაპის ვითარებას. ეს კი იმაში გამოიხატება, რომ თუმცა არსებითი ხასიათის გარდატეხა მომხდარია, მაგრამ არქაული მოვლენები საკმაო რაოდენობით დასტურდება:

ა) ბრუნვის ნიშნებიდან არქაულ ვითარებას გვიჩვენებს მოთხრობითი, სადაც სისტემატურად გამოიყენება არქაული – მან მორფემა.

ბ) მიცემითი ბრუნვის ფორმები ხსირად ზმნისართის ფუნქციით გვხვდება და გადმოსცემს ხან ადგილის და ხან მიზნის გარემოებას.

გ) სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოებისას უპირატესობა ენიჭება ნართანიან მრავლობითს, ხოლო ებიანი სინტაქსურ ძალას მოკლებულია, რაც არქაულ ვითარებაზე მიგვანისნებს.

დ) საკუთარი სახელებიდან ანთროპონიმები არქაულ ვითარებას იცავენ და უმეტესად ფუძის სახით იხმარებიან სახელობით და მოთხრობით ბრუნვებში. გამონაკლისს წარმოადგენს ანთროპონიმი „ასმათი“.

ე) რიცხვითი სახელებიდან: „ერთი“, „სამი“, „პირვე-

ლი“ ფუძის სახით იხმარება და ზმნისართის ფუნქცია გააჩნია, რაც აშკარა არქაიზმზე მიგვანიშნებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. გიგინეიშვილი, გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ენისა და ტექსტის კრიტიკის საკითხების შესახებ, თბ., 1988.
2. შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, თბ., 1988.
3. ჩიქობავა, „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ადგილისათვის ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში, ჟურნ. „მნათობი“, 1966, №9.

§ 2. ზმნის უღლების სისტემა. ტმესი

ზმნის უღლების ახალქართულ სისტემას ძველისაგან განასხვავებს ორი არსებითი მნიშვნელობის ცვლილება, ერთია –დ და –ოდ საერცობიან ზმნათა უღლების გათანაბრების პროცესი და მეორეა გარდატეხა ასპექტის კატეგორიის გამოხატვის პრინციპში, რომელთანაც დაკავშირებულია მყოფადის წრის ჩამოყალიბება I სერიაში, მეორე მოვლენის შესახებ ა.შანიძე წერს: „ამგეარად, ასპექტის კატეგორიამ აღნიშნა, ასე ვთქვათ, დიდი მოხვეული ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში და ამით გარკვეული მიჯნა დაიდო ძველ ქართულსა და ახალ ქართულს შორის“(1,279).

–დ და –ოდ საერცობიან ზმნათა უღლების გათანაბრების პროცესი ძირითადად ძველი ქართულის ბოლო ეტაპზე დასრულდა და „ვეფხისტყაოსნის“ ენაში მისი კვალიც კი არ ჩანს. რაც შეეხება მეორე პროცესს, იგი შედარებით გვიანდელია და ჯერ კიდევ არაა ბოლომდე მიყვანილი. კერძოდ, ახალი პრინციპი ასპექტის კატეგორიის გამოხატვისა უკვე თითქმის დაჰკვიდრებულია, მაგრამ ძველი ჯერ კიდევ განაგრძობს არსებობას. შეფარდება ასეთია: 60 : 40. ე.ი. „ვეფხისტყაოსნის“ ენა ამ თვალსაზრისით გარდამავალ ეტაპს ასახავს. ა.შანიძე აღნიშნავს: „ვეფხისტყაოსნის მსოფლიო მნიშვნელობის ლიტერატურული ქმნილებაა, მაგრამ, პირველ ყოვლისა, ის არის ქართული ენის დოკუმენტი, რომელიც მაჩვენებელია გარკვეული ეტაპისა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში, იგი მეტად საყურადღებოა, როგორც ძველი, რომელშიც ერთიმეორის გვერდით გვხვდება ძველი და ახალი ფორმები და ამის გამო ტიპიური წარმომად-

გენელია საშუალო ქართულისა“(2,018).

„ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში დადასტურებულია მყოფადის წრის სამივე მწკრივის გამოყენების შემთხვევები:

მყოფადი: „უღმრთოდ ვერას ვერ მოვიწევ, ცრემლიც ცუდად მედინების“(188,3)

„იგი წახდების, სხვა მოვა ტურფასა საბაღნაროსა“(35,3).

„აესა კარგად ვერვინ შესცვლის, თაესა ახლად ვერვინ იშობს“(183,4).

მყოფადის ხოლმეობითი:

„დამეშალა, ვერ დავშლიდი, დამრჩებოდა უმეცრობა“(531,3).

მყოფადის კავშირებითი:

„თუ ღმრთულებრ შეგვიწყალებდეთ, აქა ნუ მოვლენ სპანია“(421,2).

„ვირე მომკლვიდეს, მოვკედები სიცოცხლე გასაწყინარდა“(580,3).

„შენი ვიყო, სადამდისცა დამიყოფდეს მიწა პირსა“(414,4).

მყოფადის წრის მწკრივთა გამოყენების თაობაზე „ვეფხისტყაოსანში“ ზ.ჭუმბურიძე ასკენის: „ახლებური მყოფადის ფორმები პოემაში იმდენჯერ გვხვდება, რომ ამ მხრივ მისი ენა ახალ საფეხურს წარმოგვიდგენს“(3.74).

მყოფადის წრის ახალი ფორმების გვერდით „ვეფხისტყაოსანში“ დასტურდება აწმყოს ზმნისწინიანი ფორმებიც, რომლებიც ახლანდელ დროს გადმოსცემენ და უსრული ასპექტის გაგებას შეიცავენ:

„მას დღე გასცემს ყველაკასა, სივაჟისა მოგებულსა“(53,1).

„თეთრთა კბილთა გამოჰკრთების თეთრი ელვა, ვითა

ჭვირი“(136,4). .

„ეაზირმან თქვა: „შენი ცეცხლი მეცა ცეცხლად მომედების“(749,1).

მსგავსი ფორმების გვერდით პოემაში საკმაოდ ხშირია კავშირებითი კილოს ფორმათა გამოყენების შემთხვევები, რომელნიც თხრობითი კილოს მომავალ დროს გადმოსცემენ ძველქართული პრინციპის შესაბამისად:

„დღისით და ღამით ვხედვიდე მზისა ელვათა კრთომასა“(1299,4).

„თულა დაერჩე, გმსახურობდე, შენდა მსხვერპლსა შეეწირვიდე“(770,3).

„შენი ვიყო, სადამდისცა დამიყოფდეს მიწა პირსა“(414,4).

„კოკობი და უფურცენელი ვარდი დაგეხდე დაუმჯნარი“(139,4).

„ესე სამკლავე შეიბი, თუ ჩემი გა-ღა-გველენოდეს“(494,3).

პირისა და რიცხვის აღნიშვნის თვალსაზრისით „ვეფხისტყაოსნის“ ენაში აშკარად დომინირებს ძველი ქართული ზმნის სისტემა, რაც შემდეგში გამოიხატება:

1) უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ სუბიექტური მესამე პირის ნიშნებად აღარ გვხვდება –ნ და –ედ სუფიქსები, რომლებიც შესაბამის მწკრივებთან ერთად ძველ ქართულშივე დაიკარგა, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პირისა და რიცხვის ნიშნების გამოყენებასთან დაკავშირებული არქაიზმები „ვეფხისტყაოსანში“ საკმაოდ ფართოდაა დადასტურებული:

ა) დინამიკური ვნებითის მესამე პირის ფორმებში ჯერ კიდევ მდგრადია მხ.რ. –ს მრ-ში –ან სუფიქსები.ე.ი. –ების დაბოლოება ამ შემთხვევაში ერთადერთია:

„ვარდთა და ნეხეთა ვინათგან მზე სწორად მოეფინების“.

„უხვად გასცემდი, ზღვათაცა შესდის და გაედინების“(49,1,4).

ბ) სუბიექტური მეორე და ობიექტური მესამე პირის ნიშნები საკმაოდ ხშირად გვხვდება, კერძოდ, ჰ- და ს-თავსართები:

„მაგრა რათგან დამარჩინე, არ გამოსჩნდი ჩემად მკლევლად“(413,2).

„შართი უთხარ: „ნუ ასდგებით, მოვალ ხანსა დაუშმელად“(363,2).

„რა მონანი შესაპყრობლად მომწიენით, გაჰგულოვნდით“(209,3).

„თუ არ მომისმენ, ვერ ჰპოვებ რაზომცა ცემლსა მილღები“(251,3).

ობიექტური მესამე პირის აღნიშვნისას თანაბარი ძალის შემცველია როგორც პირდაპირი, ისე ირიბი ობიექტი:

„გასტეხს ქეასაცა მაგარსა გრდემლი ტყვიისა ლბილისა“(5,4).

„თქვეს თუ; „რა უმძიმს მეფესა, ანუ რა ფერი ჰკრთომია“(57,4).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მესამე ობიექტური პირის ნიშანთან ერთად ხშირად პირველი სუბიექტური პირის გ-თავსართიც დასტურდება:

„ინდოეთი ჩემი არის, არვის მივსცემ ჩემად კიდე“(564,2).

„თმოზა ესთხოვე შემოქმედსა, ვჰკადრე სიტყვა სამუდარი“(351,4).

გ) ყველა ზმნის უწყვეტელსა და წყვეტილში მესამე სუბიექტური პირის აღსანიშნავად მრავლობითში მხოლოდ

–ეს სუფიქსია გამოყენებული, როგორც ეს ძველ ქართულშია.

„ცხენთა მათთა ნატერფალნი მზესა შუქთა წაუხმიდეს, რა ისარი დაელევის, მონანი ყე მოართმიდეს“(75,1-2).

„ამხანაგობდეს, ლაღობდეს, იქით და აქათ დგებოდეს“(78,2).

დ) ჯერ კიდევ მყარია სახელობითში დასმული პირდაპირი ობიექტის –ენ / -ნ სუფიქსით აღნიშვნის წესი. იგივე –ენ / -ნ ფიგურირებს შესაბამის კონვერსიულ ვნებითებშიც:

„გიხმეთ, არ მოხველ, ლაშქარნი უკანა გამოგვიდენით, პატრონი ჩემი გაგიწყრა, ჩვენ ხაფად წაგეკიდენით“(284,3,4).

„მერმე სულთქენა, დაიზახნა, ცრემლნი ცხელნი გამოყარნა“(305,4).

ე) ძველი ქართულის მსგავსად, ზმნაში არ აღინიშნება მეორე და მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობა –თ სუფიქსით. ცნობილია, რომ მრჩობლი –სთ სუფიქსი ამ ფუნქციით საშუალო ქართულის გვიანდელ ეტაპზეა დადასტურებული:

„ორთა კაცთა წვეროსანთა ყმა მოჰყვანდა უწვერული“(195,2).

„ნახეს და ნახვა მოუნდა უცხოთა სანახავისა“(84,4).

მწკრივთა შედგენილობის თვალსაზრისით „ვეფხისტყაოსნის“ ენა ასეთ ვითარებას წარმოგვიდგენს: I სერიაში უკვე ჩამოყალიბებულია ორი წრე თავისი 6 მწკრივით, მაგრამ მათ გვერდით ჯერ კიდევ მყარად დგას ძველი ქართულის უწყვეტლის ხოლმეობითი და I ბრძანებითის მეორე პირის ფორმები:

„ზოგჯერ დაბრუნდის, იჭერეტდის ღონედ პატიჟთა

თმენისად“(830,3).

„ამას მოსთქმიდის, ილხენდის, ვითა სანთელი დნებოდის“(835,1).

„მაშინ გწადდეს, იხარებდი, გწადდეს, ჭმუნვა გაადიდე“(934,4).

„უხვად გასცემდი, ზღვათაცა შესდის და გაედინების“(50,2).

მეორე სერიაში სამი მწკრივია: წყვეტილი, მეორე კავშირებითი და მეორე ხოლმეობითი, რომელიც ფართოდაა გამოყენებული მთელ პოემაში:

„ზოგსა გადაჰკრის მათრახი, ქვე მკრდამდის გასაპობელად“(93,4).

„შეერთის, დიდნი დაიზახნის, მით პატიუი ეოცების“(140,4).

მესამე სერია არსებითად ახალი ქართულის ვითარებას გვიჩვენებს. გარდამავალი ზმნის I თურმეობითში –იეს დაბოლოება უკვე შეცვლილია –ია დაბოლოებით. დასტურდება აგრეთვე –ავ და -ამ თემისნიშნაწი ფორმებიც:

„მეცა ვიცოდი, რაცა ექმენ, ცთომით არ წამკიდებია, ვიაზრე, გამიწყებოდა, ჭმუნვა მით გამდიდებია“(764,1-2)

„რომე ვეფხი შევნიერი სახედ მისად დამისახავს“(654,3).

„დრო დამიც ჩემგან მისლვისა, მითქვამს დადება თავისა“(699,3).

დასტურდება აგრეთვე გარდაუვალ ზმნათა მეშველ-ზმნაწი ფორმებიც: დაერწომილვარ (243,2), გარჯილხარ (249,4), გიპოვნივარ (იქვე), დამისჯიხარ (648,4) და მისთ.

ტმესი ძველ ქართულში მოქმედი მორფოლოგიური მოვლენაა. იგი ლოკუმენტურად დადასტურებულია V-XI საუკუნეების როგორც ნათარგმნ, ისე ორიგინალურ

ძეგლებში. სპეციალისტები მიუთითებენ, რომ იგი ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი მოვლენაა, რომელიც ზმნისწინის ჩამოყალიბების პროცესს უკავშირდება. ზღუმბურიძე ტმესის თაობაზე წერს: „ზმნისწინთა დამოუკიდებლობის ნაშთია ძველ ქართულში ე.წ. ტმესი, როცა ზმნისწინსა და ზმნის ფუძეს შორის რაიმე ნაწილაკი ან დამოუკიდებელი მნიშვნელობის მქონე სიტყვა არის ჩართული: მო-რა-ფი-დის (მ 12,44), შე-თუმცა-უძლეს (მრ. 13,23წ), მო-ვიეთმე-უგეს (მ 12,38) და ა.შ. ასეთივე მაგალითები დასტურდება საშუალო ქართულის ძეგლებში. კერძოდ, „ვეფხისტყაოსანში“: მო-ცა-კედა (582,4), შე-ვით-ვატყევე და სხვა(3,16-17).

XII საუკუნის სალიტერატურო ენაში უკვე ძლიერ იშვიათია ტმესის გამოყენება. კერძოდ, კლასიკური ხანის როგორც პროზაულ, ისე პოეტურ ძეგლებში ტმესი სპორადულად დასტურდება. სახელდობრ: „ნუთუმცა მაგარი გული მისი ჩემთვის მო-რელ-ბა“ („ვისრ.“4,46); შე-რასმე-მჭირ-დების („ამირან.“4,474); და-ცა-დებულად („თამარ.“4,457); წამო-ცა-ვიდეს („თამარ.“4,458).

„ვეფხისტყაოსანში“ ტმესის მოვლენებს საკმაოდ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. იგი დასტურდება როგორც ზმნებში, ისე სახელზმნებშიც ჩვეულებრივ. ზმნისწინსა და ფუძეს ჩაერთვის ნაწილაკები: -ცა, -ვე, -ლა, -რე, -მცა; აგრეთვე, ვითა კავშირი და ვინ ნაცვალსახელი:

„ცხენი მომგვარე, შე-ცა-ვჯდე, მეფე ჩემთანა მელელია“ (264,4).

მანვე ქმნას და გამიმარჯვდეს, თქვენი თქვენკე და-ვე-ბრუნდეს“ (738,3).

„ამოა კარგი ლაღობა, ლაღსა შე-ვე-იქს ლაღობად“ (1370,4).

„თულა ოდეს შე-ლა-გცოდო, მაშინ მომკალ მეცა

განა“ (479,3).

„იტყვის: „ნეტარ მიჯნურობა არ დამანდეს, და-მცა-
ფარე“ (726,2).

„მო-ვითა-ჰკლავ იმა კაცსა“ (1103,2);

„წა ესე ჰკადრე მეფესა, შე-ვინ-ვიდოდეს ვირეო“
(739,2).

ტმესის გამოყენების შემთხვევათა ანალიზმა გეიხენა, რომ რუსთაველთან მას გარკვეული სტილისტური დატვირთვა გააჩნია, კერძოდ, ავტორი მას იყენებს პოეტური ექსპრესიის გაძლიერების მიზნით ან რიტმის და რითმის საჭიროებისათვის.

ამ რიგად შეიძლება დავასკვნათ შემდეგი:

1. „ვეფხისტყაოსნის“ ენა ასახავს გარდამავალ ეტაპს ასპექტის კატეგორიის გამოხატვის პრინციპის გამოყენების თვალსაზრისით: თუმცა მასში დომონირებს ახალი პრინციპი და შესაბამისად ჩამოყალიბებულია I სერიის ორი წრე, მაგრამ პარალელურად მოქმედებს ძველი პრინციპის, შეფარდება 60:40.

2. პირისა და რიცხვის გამოხატვის მხრივ „ვეფხისტყაოსანში“ დომინირებს ძველქართული სისტემა: ჯერ კიდევ მდგრადია მეორე სუბიექტური პირისა და მესამე ობიექტური პირის ჰ- და ს- პრეფიქსების ხმარება; სახელობითში დასმული პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის აღნიშვნა -ენ / -ნ სუფუქსით როგორც გარდამავალ ზმნებში ისე მათ შესაბამის კონვერსიულ ენებითებში; აგრეთვე, მეორე და მესამე ობიექტური პირების მრავლობითობა ზმნაში არ აღინიშნება.

3. მწკრივთა შედგენილობის მხრივ სურათი ასეთია: დადასტურებულია სულ 12 მწკრივი: პირველ სერიაში სამი ახალი მწკრივის გვერდით ჯერ კიდევ მყარად დგას

უწყვეტლის ხოლმეობითი და I ბრძანებითის II პირის ფორმები. II სერიაში მდგრადია მეორე ხოლმეობითი. რაც შეეხება III სერიას, აქ ახალი ქართულის ვითარება დომინირებს.

4.ტმესი „ვეფხისტყაოსანში“ ფართოდაა გავრცელებული, მაგრამ ავტორი მას გარკვეულ სტილისტურ დატვირთვას ანიჭებს: იგი გამოიყენება ტექსტის ექსპრესიულობის გაძლიერების მიზნით ან რითმისა და რიტმის საჭიროებისათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. ა. შანიძე, ქარული ენის გრამატიკის საფუძვლები, 1953 წ.
2. ზ. ჭუმბურიძე, მეოფადი ქართველურ ენებში, თსუ გამ. თბ, 1989 წ.

§ 3. სინტაქსური კონსტრუქციები

„ვეფხისტყაოსნის“ ენის მორფოლოგიურ თავისებურებათა განხილვამ გვიჩვენა, რომ მასში საკმაოდ მდგრადია როგორც სახელთა ბრუნების, ისე ზმნის უღლების სისტემები. თუმცა არსებითი ხასიათის გარდატეხა უკვე მომხდარია, მაგრამ ძველი ქართულისთვის დამახასიათებელი ბევრი თავისებურება ჯერ კიდევ ძალაშია. ამგვარი ვითარება იმით აიხსნება, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ენა ასახავს საშუალო ქართულის ჩამოყალიბების მხოლოდ საწყის ეტაპს. ამ ეტაპისთვის კი ნიშანდობლივია ძველი და ხალი ენობრივი მოვლენების სინქრონული თანაარსებობა.

რაც შეეხება სინტაქსს, აქ ვითარება სხვაგვარია. რამდენადაც სინტაქსი ერთი სიტყვის ფარგლებს სცილდება და სინტაგმაში ან წინადადების მთლიან სტრუქტურაში ფუნქციონირებს, აქ მეტი შესაძლებლობა არსებობს სტრუქტურული ცვლილებების და ცოცხალი მეტყველების ზემოქმედებისათვის. ასედაც მოხდა. XII საუკუნის სალიტერატურო ქართულში და, კერძოდ, „ვეფხისტყაოსნის“ ენაში სინტაქსურ ცვლილებებს მეტი გასაქანი მიეცა. განვიხილავთ ოთხ სინტაქსურ კონსტრუქციას. ესენია:

1. ნაწევრიან სახელთა პარადიგმატული კონსტრუქცია;
 2. მსახდვრელ-სახდვრულის პარადიგმატული კონსტრუქცია;
 3. —მცა ნაწილაკიანი სინტაქსური კონსტრუქცია;
 4. ინფინიტიური კონსტრუქცია.
- განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

1. ნაწევრიან სახელთა პარადიგმატული კონსტრუქცია ძველ ქართულში ჩვენ გექონდა განუსაზღვრელობით ნაწევრები ერთი და ვინმე; განსაზღვრული ნაწევრები: ესე, ეგე და იგი. როგორც ერთი, ისე მეორე რიგის ნაწევრები ქმნიდნენ პოსტპოზიციურ წყობას საზღვრულ სახელთან და ჰქონდათ არტიკლის ფუნქცია. XII საუკუნის ძეგლებში განუსაზღვრელობითი ნაწევრები აღარ იხმარება. განსაზღვრული ნაწევრები კი პრეპოზიციაში ინაცვლებენ და ამასთან დაკავშირებით კარგავენ არტიკლის ფუნქციას. რითაც ფუნქციურად უახლოვდებიან ჩვენებით ნაცვალსახელებს. ამიტომაც მათ ნაწევრებს ვეღარ ეუწოდებთ. ისინი ნაწევარ-ნაცვალსახელები არიან. სამ ნაწევარ-ნაცვალსახელს ემატება დასავლური დიალექტებიდან მომდინარე ისი ნაწევარ-ნაცვალსახელიც, რომელიც თავისი ბრუნვების პარადიგმებით ესე, ეგე, იგი ნაწევარ-ნაცვალსახელებს ემსგავსება.

აღნიშნულ ოთხ ნაწევარ-ნაცვალსახელს მხოლოდ ხუთი ბრუნვა აქვს: სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი, ნათესაობითი და მოქმედებითი. როგორც მხოლოდით, ისე მრავლობით რიცხვში მათ ახასიათებთ ორფუძიანი ბრუნება. ერთი სახელობითისათვის და მეორე – დანარჩენი ბრუნებისათვის. ამასთან ნაწევარ-ნაცვალსახელს ჩამოცილებული აქვს ბრუნვის ნიშნები და ფუძის სახით გაჟყვება საზღვრულს. გამონაკლისს წარმოადგენს იგი, რომელიც მხოლოდით და მრავლობით რიცხვში სრულად ინარჩუნებს დაბოლოებებს.

პარადიგმების სქემა ასეთია.

მხ. რ. სახ. მოთხ. მიც. ნათ. მოქმ.	იგი კაცი მან კაცმან მას კაცსა მის კაცისა მით კაცითა	ესე კაცი ამა კაცმან ამა კაცსა ამა კაცისა ამა კაცითა	ეგე კაცი მაგა კაცმან მაგა კაცსა მაგა კაცისა მაგა კაცითა	ისი კაცი იმამ კაცმან იმამ კაცსა იმამ კაცისა იმამ კაცითა
მრ. რ. სახ. დანარჩენი ბრუნვები	იგი კაცნი მათ კაცთა	ესე კაცნი ამა კაცთა	ეგე კაცნი მაგა კაცთა	ისი კაცნი იმამ კაცთა

მაგალითები: მოგვყავს „ვეფხისტყაოსნის“ 1988 წლის გამოცემიდან.

„ესე სიტყვა დაასრულა, ყმა ატირდა, სულთქენა აჰყო“ (526,4).

„მან კაცმან ქვეშე დაუგო ვეფხის ტყავისა ნატები“ (264,2).

„ამა დღემან დამაეიწყა, გული ჩემი ვინ დაბინდა“ (292,1).

„მის მონისა არა ესმა სიტყვა, არცა ნაუბარი“ (87,1).

„მის ჟამისა მხსენებელი მე სულდგმული არ გიკვირა? (338,4).

„რომე ცუდად არ მოღორდე, ისი კაცნი გლალატობენ“ (432,1).

„მათ თურქთა მიღმა გამეგო მე არას არ შეწამება“ (292,3).

2. მსაზღვრულ-საზღვრულის პარადიგმატული კონსტრუქცია

მსაზღვრულ-საზღვრულის ერთად ბრუნებისას „ვეფხისტყაოსნის“ ენა მნიშვნელოვან თავისებურებებს არ გვინიშნებს. თუ ძველ ქართულში დომინირებდა პოსტ-პოზიციური წყობა, აქ პრეპოზიციისა და პოსტპოზიციის თანაბარი. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მსაზღვრულ-საზღვრულის ბრუნვაში შეთანხმება ისეთივე სრულია, როგორც ძველ ქართულში. „ვეფხისტყაოსანში“ გვხვდება ყველა ტიპის მსაზღვრელი, როგორც ატრიბუტული, ისე არაატრიბუტულიც, მაგრამ ბრუნვაში შეთანხმება ყველა შემთხვევაში მკაცრად დაცული ორივე წყობისას.

მაგალითები:

„ზედა ჯდა შავსა ტაიჭსა, აწ ესე მე მითქს რომელი“ (592,1).

„კელაცა გიხმობ: „ვისცა ღმერთი ხაროს მორჩსა ტანად უხებს“ (631,1)

„მეტმან ზარმან გამაშმაგა, მომეკიდა ცხრო და თრთოლვა“ (583,1).

„აწ გიამბობ, რადგან თავი გინდა ჩემად ამხანაგად“ (629,4).

„მისთა სპათა მუხლმოყრილთა თავი ჩემ კერძ იღეს“ (643,2).

„ნულარ უჭვრეტთ ცრემლთა ცხელთა, თვალთა ჩემთა მონადენტა“ (649,2).

„შენმან ჭვრეტა-სიახლემან მომაქარვოს, სევდა მითხოს“ (664,4).

„მას ღამესა ერთგან იყვნეს შევნიერნი ამხანაგნი“ (665,4).

„ცუდი არის სიყვარული, ქვეით კოცნა, მზისა წვერვა“ (704,3).

3. -მცა ნაწილაკიანი სინტაქსური კონსტრუქცია

„ვეფხისტყაოსნის“ ენაში ეს კონსტრუქცია საკმაოდ მდგრადია. -მცა ნაწილაკი ჩვეულებრივ თხრობითი კილოს ფორმებთან გვხვდება და კონინუქტიურ ფუნქციას ასრულებს. ძველი ქართულის მსგავსად ავტორი ცდილობს მკაცრად დაიცვას ეს წესი. თუმცა იშვიათად გვხვდება დარღვევაც. კერძოდ, დასტურდება ისეთი შემთხვევებიც, როცა -მცა ნაწილაკის ფუნქცია გაურკვეველია:

„მივსწერე: „მეფე ინდოთა არისცა ღმრთულებ ძლიერი“ (385,2).

ასეთი შემთხვევები სპორადულად გვხვდება. ძირითადად კი კონსტრუქცია არქაულ ვითარებას ინარჩუნებს.

მაგალითები:

„ღმერთმან მისგან აესებული სანთელიმცა რად დაგავსო“ (597,4).

„პგეანდეს, შვიდთავე მნათობთა სხვადმცა რისად ვთქვი მე და რად“ (278,4).

„გამიკვირდა მიჯნურისა თაყვანება ექმნა ვისმცა“ (378,4).

„ამის მეტსა ნუმცა ვნახაე კელაცა წიგნსა შენმიერსა“ (399,4).

„არამცა მოგკლეს ღალატად, არამცა ვივაგლიხენით“ (538,4).

4. ინფინიტიური კონსტრუქცია

ძველ ქართულში ვითარებითში დასმული მასდარი პირმიმართ დამატებასთან ერთად ინფინიტიურ კონსტრუქციას ქმნის და ამ მხრივ ევროპული ენების ვითარებას უტოლდება. ეს კონსტრუქცია მარტივ წინადადებაში ზმნა-შემსრულებელს ახლავს და მისდამი დაქვემდებარებულ მოქმედებას გადმოსცემს, რითაც დამოკიდებული წინადა-

დების ბადალია. X–XI საუკუნეების ძეგლებში მასდარი-
ინფინიტივი თანდათან კარგავს ამ ფუნქციას, ხოლო „ვეფ-
ხისტყაოსნის“ ენაში ეს კონსტრუქცია არსებითად მოშლი-
ლია. მთელ პოემაში შეგვხვდა მხოლოდ ერთი ფრაზა,
სადაც არქაული ვითარებაა დაცული:

„მეფემან სპანი შეპყრობად შეუზახნა და წყრებოდა“
(990,1).

ჩვეულებრივ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში ვითარებით-
ში დასმული მასდარი ახლავს ზმნა შემასმენელს პირმი-
მართი დამეტების გარეშე და უმთავრესად მიზნის გარე-
მოების ფუნქციას ასრულებს. მას შეიძლება ახლდეს აგ-
რეთვე ნანათესაობითარ ვითარებითში დასმული უბრალო
დამატებაც.

მაგალითები:

„გამოვჭრილვარ სახლით ჩემით, ვით ირემი ძებნად
წყლისად“ (892,3).

„რა სთქვი, რას იტყვი, არ მესმის, არცა მცალს სმე-
ნად ამისად“ (882,1).

„მერმე ვიშიშე, მეფეო, თქვენად კადრებად ამისად“
(799,1).

„საბრალოა ასმათ მისად, მგონებლად და მისად
ჭვრეტად“ (897,2).

ხშირად ვითარებითში დასმულ მასდარს ენაცვლება
ვითარებითში დასმული მომავლის მიმღეობა, რაც მომდევ-
ნო პერიოდში მკვიდრდება და თანამედროვე ქართულში
ნორმად იქცევა:

„მაგრა გვედრებ დამარხვასა, მხეცთა საჭმლად არ
მივიცე“ (870,4).

„მისთვის სძერიდა სასაუბროდ მათ ბაგეთა ძოწის-
ფერთა“ (890,2).

ამრიგად, შეიძლება დავასკენათ შემდეგი:

ჩვენ მიერ განხილული ოთხი სინტაქსური კონსტრუქციიდან მხოლოდ ორი ინარჩუნებს არქაულ ვითარებას: მსაზღვრელ-საზღვრულის პარადიგმატული კონსტრუქცია და –მცა ნაწილაკიანი სინტაქსური კონსტრუქცია. დანარჩენი კონსტრუქციები არსებითად მოშლილია. ნაწევრიანი სახელების პოსტპოზიციური წყობა შეცვლილია პრეპოზიციურით, რაც მნიშვნელოვან ცვლილებებს განაპირობებს. აღარ გვხვდება განუსაზღვრელობითი ნაწევარები და არტიკლიც. როგორც ასეთი, აღარ ფუნქციონირებს, რამდენადაც იგი ჩვენებით ნაცვალსახელებს ემსგავსება. ნაწევარს ცვლის ნაწევარ-ნაცვალსახელი. ამასთან, სხვაგვარია მათი ბრუნების პარადიგმაც. კერძოდ, იგი ნაწევარ-ნაცვალსახელი ინარჩუნებს არქაულ პარადიგმას, ხოლო დანარჩენი ფუძის სახით გასდევნს საზღვრულ სახელს. მოშლილია აგრეთვე ინფინიტიური კონსტრუქციაც, რადგან უკვე აღარ გვაქვს ვითარებათში დასმული მასდარი პირმიმართ დამატებასთან ერთად. მის გვერდით კი გზას იკაფავს ახალქართული კონსტრუქცია – მომავლის მიმღეობა ვითარებით ბრუნვაში, რომელსაც მიზნის გარემოების ფუნქცია გააჩნია.

II ნაწილი

ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტურობის საკითხები

I თავი

სიტყვაწარმოების რუსთველური მოდელები და ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტურობის საკითხი

ცნობილია, რომ პოეტის ინდივიდუალობა უმთავრესად მისი მხატვრული ენისა და სტილის თავისებურებებში იწენს თავს. „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული ენის სპეციფიკას, სხვა ნიშნებთან ერთად, წარმოაჩენს ე.წ. გაზმნავებული ფორმების გამოყენებაც. სახელდობრ: ვირები, მთარე, ვარო, აზეწარებს, იე(=იად იქეცი), სდედებია, მემზოს, მეარმებოდა და მისთანანი. ამ და მსგავს ფორმებში რუსთაველი, თუმცა ემყარება ქართული ენის გრამატიკულ სტრუქტურას, მაგრამ გეთავაზობს უცხო, უჩვეულო, მხოლოდ მისი ენისა და სტილისათვის დამახასიათებელ ფორმებს; ზოგჯერ კი მიმართავს პოეტური თავისუფლების საფუძველზე შექმნილ ხელოვნურ ფორმებსაც, როგორიცაა: დესი(=დაზე უკეთესი), ამეტადეს, აზეარა(=აამადლა), სდებ-ია(=დად მიუჩნევია), მადესა(=დად გამიხადეს) და მისთანანი.

პოემის რა ნაწილში დასტურდება ამგვარი გაზმნავებული ფორმები? – ჩვენი დაკვირვებით, ისინი უმთავრესად გვხვდება ტაეპის სარითმო კლაუზულაში და ამასთან გარკვეული სტილისტური დატვირთვაც გააჩნია; კერძოდ, ხაზს უსვამს მოქმედების დინამიურობასა და ექსპრესიულობას, მაგალითად:

„სიკედელსა გიჯობს სიცოცხლე, დაგვიდგამს ვერ.

ქეითკირები,

ლაშქართა დავერი ცოტათა, წამოვალ, შენ კერპ
ვირუბი“(426).

„ვირუბი“ ამ კონტექსტში ნიშნავს: შენს გარშემო ვიე-
ლი.

„ვერ დაიტევდა მინდორი და არე მთათა ეარა,

გამონდეს, სცემდეს ტაბლასა, ბუჟმან ხმა გააზე-
არა“(450).

„გააზეარა“ ზე თანდებულისაგან ნაწარმოები ფორ-
მაა, რომელიც რუსთაველმა რითმის საჭიროებისათვის გა-
მოიყენა, მაგრამ მას ამასთანავე ექსპრესიულობის გადმო-
ცემის ფუნქციაც დააქისრა. „გააზეარა“ ნიშნავს, რომ ბუ-
კის ხმა უაღრესად ზეაწეული და მძლავრი იყო.

ეფიქრობთ, ამ ორიოდე მაგალითიდანაც ცხადია, თუ
რა ადგილი უჭირავს გაზმნავებულ ფორმებს პოემაში და
ნათელია მათი სტილისტური დატვირთვაც. ამგვარი სიტყ-
ვათშემოქმედებითი თავისუფლება ძველი და კლასიკური
ხანის ძეგლებშიც შეინიშნებოდა. კერძოდ, დ.მელიქიშვილი
ასახელებს იოანე პეტრიწის თხზულებებში ნასახელარი
ზმნების ისეთ ხელოვნურ ფორმებს, როგორიცაა: წით-
ლოფს, ცრემლოვინ, მაღლოვის და მისთ.(1,25). „თამარიან-
ში“ გვხვდება ზმნებისა და მიმღეობების ისეთი უაღრესად
ხელოვნური ფორმების გამოყენება, როგორიცაა: გიმზოს,
იქალაქა, მთქმედულთა, გასაწრმღებლად, მქნიარი და მის-
თანანი, მაგრამ ამ ფორმების გამოყენებას ტექსტში სისტე-
მატური ხასიათი არა აქვს და არც რაიმე სტილისტური
დატვირთვა გააჩნია.

„ვეფხისტყაოსანში“ გაზმნავებული ფორმების გამოყე-
ნებას თავიდანვე მიაქციეს ყურადღება რუსთველოლო-
გებმა, დაწყებული თეიმურაზ ბატონიშვილით და დამთაე-

რებული თანამედროვე მკვლევარებით. ამ ფორმების ირგვლივ მსჯელობენ თავიანთ გამოკვლევებში: ნ.მარი, ე.ბერიძე, კ.ჭიჭინაძე, შ.ნუცუბიძე, ვ.ნოზაძე, გ.იმედაშვილი, ა.შანიძე, მ.თავდიშვილი და სხვები.

ე.ბერიძე ნაშრომში „შოთას პოეტიკისათვის“ შენიშნავს, რომ რუსთაველის პოემის ლექსიკური მარაგიდან 40% ზმნას უჭირავს; განსაკუთრებით მაშინ, როცა გადმოცემულია ბრძოლა, მოქმედება, სისწრაფე, ექსპრესია (2,107).

აღნიშნული ფორმები საგანგებოდ გამოიკვლია და გაანალიზა შალვა ღლონტმა ნაშრომში „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემა“ და წიგნს ბოლოში დაურთო მათი სრული სია. განიხილავს რა რუსთაველის მხატვრული ენის ძირითად ნიშან-თვისებებს, შ.ღლონტი აღნიშნავს, რომ ერთ-ერთი სპეციფიკური თავისებურება რუსთაველის პოეტური მეტყველებისა არის სიტყვათა ორიგინალური ფორმების გამოყენება წმინდა მხატვრული ფუნქციით. მისი აზრით „სიტყვათა გაზმნა-ვების ტენდენცია ძველი ქართულის წიაღიდან მომდინარეობს. რუსთაველი ეყრდნობა მდიდარ ენობრივ მემკვიდრეობას და ამ საგანძურიდან პოეტური სახეებისათვის არჩევს ზმნურ ფორმებს“. „ამ გზით შემოქმედი აღწევს საგანთა ურთიერთობების ჩვენებას მოქმედებაში“ (3,144-146).

ჩვენ შევისწავლეთ „ვეფხისტყაოსანში“ დადასტურებულ გაზმნაებულ ფორმათა დერივაციული სტრუქტურა, რის შედეგადაც გამოვყავით სიტყვაწარმოების რამდენიმე რუსთველური მოდელი. მათგან ძირითადია ხუთი: ნიმუშებს მოვიტანთ 1937 წლის საიუბილეო გამოცემიდან:

I მოდელი – რ – ზმნური ძირისაგან ზმნებისა და სახელზმნების წარმოქმნა:

რ-ებ-ულ-ი(188)

რ-ებ-ელ-ნ-ი(1602)

მ-ი-ა-რ-ე(3496)

ე-ი-რ-ებ-ი(426)

რ-ებ-ად(788)

ა-რ-ენ-ი-თ(71)

ე-არ-ო(535)

II მოდელი - სახელისაგან ზმნის წარმოქმნა: აქ ოთხი ქვემოდელი გამოიყოფა:

ა) არსებითი სახელისაგან ზმნის წარმოქმნა: ხმალი —> გა-ე-ე-ხლმ-ენ-ი-თ(1458); საღამო —> მ-ე-საღამო-ებ-ი-ს(643); მზე —> მ-ე-მზ-ო-ს(532); ზეწარი —> ა-ზეწარ-ებ-ს(716); და —> ს-დ-ებ-ია; დედა —> ს-დედ-ებ-ი-ა; ია —> ე-ე(=იად იქეც)(1271).

ბ) ზედსართავი სახელისაგან ზმნის წარმოქმნა: წაღმართი —> ე-წაღმართა(752); ტურფა —> ე-ე-ტურფ-ე(1597); კელადი —> გა-ა-კელად-ა(1588); ბილწი —> ე-ბილწ-ებ-ოდ-ა(232); არამი —> მე-არმ-ებ-ოდ-ა(482); ალქატი —> ე-ალქატ-ე(251); მწე —> ე-მწე-ბ-ოდ-ა (530).

გ) რიცხვითი სახელისაგან ზმნის წარმოქმნა: შვიდი —> უ-შვიდ-ე-თ(639); ათასი —> ე-ათას-ებ-ი-ს(497); ას ოცი —> ი-ასოც-ნ-ეს (1161).

დ) ნაცვალსახელისაგან ზმნის წარმოქმნა: რა —> რა-ულ-ად(461); რ-ულ-ნ-ი(722.)

ე) თანდებულიანი სახელისაგან ზმნის წარმოქმნა: თავის წინ —> გა-ი-თავის წინ-ა (172); ამის მიერ —> ამის მიერ-ეს

III მოდელი უფორმო სიტყვისაგან ზმნის წარმოქმნა: აქ სამი ქვემოდელია:

ა) ზმნიზედისაგან ზმნის წარმოქმნა: ანაზღად —> ე-ი-

ანაზდ-ენ-ი-თ(755); ერთხელ — ე-ა-ერთხელ-ი(547); გარე —
გა-ა-გარ-ა(288); ხეალ — ა-ხეალ-ეს(1053).

ბ) ზმნისწინისაგან ზმნისა და სახელზმნის წარ-
მოქმნა: ზე — გა-ი-ზე-ა-რ-ა(450); წარ — წარ-ე-ბ-ი-თ(80).

გ) თანდებულისაგან ზმნის წარმოქმნა: წინაშე — ე-
ი-წინაშე(505).

IV მოდელი კომპოზიტისაგან ზმნის წარმოება: ფერ-
მკრთალი — ი-ფერმკრთალ-ეს (173); ავ ცნობა — გა-ავ
ცნობ-დ-ა(756); თანისთან — გა-ი-თანისთან-ე(307); მალ-
მალე — ე-მალ-მალ-ე-ბ-ი-ს(499).

V მოდელი არ ნაწილაკით სიტყვის წარმოება: არ-
ერთხელი(663); არ-ნაგრძელები (260).

რაში მდგომარეობს ამ მოდელების უჩვეულობა? რუს-
თაველი იღებს ენის პოტენციური შესაძლებლობიდან ერთ-
ერთ ძირს და შესაბამისად – დერივატს, მაგრამ სტანდარ-
ტულ მოდელს კი არ ქმნის, არამედ ახალს, მხოლოდ მისი
ენისათვის ნიშანდობლივს. ავიღოთ I მოდელი (ა) რ ძირი
ჩვეულებრივია ენისათვის (ი-არ-ა), მაგრამ როცა მას
რიტმის ან რითმისათვის დასჭირდა, მისგან შექმნა ახალი
მოდელი: ე-ა-რ-ო, ე-ი-რ-ე-ბ-ი.

ასევე უჩვეულოა მეორე მოდელიც. არსებითი სახელი-
საგან ზმნის საწარმოებლად ძველი ქართული ირჩევს ნა-
რიან ვნებითს (გან-ჭაპუკ-ნა), თანამედროვე – ღონიანს (გა-
ჭაპუკ-დ-ა), რუსთაველი კი მიმართავს ენიან ვნებითს: ბ-ე-
ტურფ-ე, გაე-ე-ხლმ-ენ-ი-თ, მ-ე-საღამო-ე-ბ-ი-ს და მისთ. სრუ-
ლიად უჩვეულოა რიცხვითი სახელისაგან სასხვისო ქცე-
ვის ფორმების წარმოება: ე-უ, შვიდ-ე-თ, ან ი-ასოც-ნ-ეს,
მაგრამ რუსთაველი გარკვეულ შემთხვევებში საჭიროე-
ბისამებრ ხმარობს მათ. ცხადია, ეს პოეტური თავისუფლე-
ბაა, მაგრამ ზოგჯერ პოეტი ენობრივ ზღვარს სცილდება

და აშკარა ხელოვნურ, მაგრამ უაღრესად საინტერესო, ორიგინალურ ფორმებს გეთავაზობს. მაგალითად, „დისი-განცა უფრო დეკი“. აქ არსებითი სახელის ფუძისაგან ნაწარმოებია ხარისხის ფორმა, რაც უცხოა ქართული ენის სტრუქტურისათვის. ასევე, ხელოვნურ ფორმებად მიგვაჩნია: მ-ა-დ-ეს-ა, რ-ულ-ნ-ი, რა-ულ-ად; გა-ა-ზე-არ-ა, წარ-ებ-ი-თ, ვა-დ და მისთანანი.

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი გაზმნავენებული სიტყვების უდიდესი ნაწილი ტაეპის ბოლო პოზიციაში, კერძოდ, სარიტმოდ კლაუსულაში დასტურდება და ემსახურება ტაეპის რიტმისა და რითმის გამართვას. რუსთაველი ემყარება ქართული სალიტერატურო ენის ლექსიკურ მარაგსა და ზმნის სადერივაციო სტრუქტურას და ქმნის სრულიად ახალ, მხოლოდ მისი მხატვრული სტილისთვის ნიშანდობლივ უნიკალურ ფორმებს, რომლებიც, სხვა სტილურ ნიშნებთან ერთად, განსაზღვრავენ მისი როგორც პოეტის მხატვრულ ინდივიდუალობას. მხატვრული სტილის თავისებურებათა წარმოჩენა, თავის მხრივ, გვეხმარება ამა თუ იმ ტექსტის ავთენტურობის დადგენაში.

მოცემულ შემთხვევაში გაზმნავენებულ ფორმათა სტრუქტურული მოდელები ჩვენ გეაინტერესებს „ინდო-ხატაელთა ამბის“ რუსთველურობის საკითხთან დაკავშირებით. ჩვენ ვიზიარებთ კონცეფციას „ინდო-ხატაელთა ამბის“ რუსთველურობის შესახებ და მიგვაჩნია, რომ იგი პოემის ტექსტის ორგანული და განუყოფელი ნაწილია. აღნიშნული პრობლემა კარგა ხანია დგას რუსთველოლოგიის როგორც მეცნიერების წინაშე. „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში არ შეუტანიათ ვახტანგისეულ გამოცემაში, რამდენადაც მის რედაქტორებს იგი რუსთველისეულად არ მიუჩნევიათ. ეს საკითხი მეცნი-

ერულად შეისწავლა კ. ჭიჭინაძემ და დაასაბუთა კიდევ „ამბის“ რუსთველურობა (4). ამ ფაქტის შესახებ მიუთითებს მიხეილ ჯაფახიშვილი თავის 1934 წ. გამოქვეყნებულ სტატიაში „როგორ უნდა ბოლოვდებოდეს “ვეფხისტყაოსანი“ (5). იგი მაღალ შეფასებას აძლევს კ. ჭიჭინაძის ღვაწლს და მიაჩნია, რომ მის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შევსება „ინდო-ხატაელთა ამბით“, სხვა თავებთან ერთად, საესებით სწორი და გამართლებულია, თვით პოემის სიუჟეტიდან გამომდინარე. „ვეფხისტყაოსანი“, წერს მ. ჯაფახიშვილი, აშენებულია მარტო მიჯნურობისა და რაინდობის კულტზე, არამედ მამულიშვილობის აპოლოგიზაც. ტარიელს ორი მიზანი აქვს: დაკარგული სატრფოს პოვნა და სამშობლოს განთავისუფლება, ტახტის დაბრუნება, ვახტანგისეულ ტექსტში მეორე სიუჟეტს აკლია ღერძი. კ. ჭიჭინაძე დაეყრდნო ყველა ხელნაწერს და აღადგინა ეს ღერძი „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ჩართვით“ (5,423-425). ასეთია მ. ჯაფახიშვილის მიერ კ. ჭიჭინაძის ღვაწლის შეფასება.

მოხდა ისე, რომ 1937 წლის პირველ საიუბილეო გამოცემაში სრულიად სამართლიანად იქნა შეტანილი „ინდო-ხატაელთა ამბავი“; ასევე სამართლიანად დამკვიდრდა იგი 1957 წლის გამოცემაშიც, მაგრამ მოგვიანებით იგი კვლავ ამოაგდეს ტექსტიდან და 1966 წლის ე.წ. მეორე საიუბილეო გამოცემაში იგი ვერ მოხვდა.

1971 წელს აღნიშნულ პრობლემას შეეხო რიმა ფირცხალაიშვილი თავის წლიურ სამეცნიერო-კვლევით ნაშრომში „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებათა პოეტიკის საკითხები“, სადაც წამოაყენა დებულებები „ამბის“ რუსთველურობის სასარგებლოდ. რამდენიმე წლის შემდეგ ეს პრობლემა კვლავ დააყენა შერმადინ ონიანმა და მყარი მეც-

ნიერული არგუმენტაციით დაასაბუთა „ამბის“ რუსთველურობა თავის ვრცელ მონოგრაფიაში - „ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსანში“ (6). მიუხედავად ამისა, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენმა კომისიამ არ გაიზიარა ეს თვალსაზრისი და დღემდე ეჭვის ქვეშ აყენებს „ამბის“ ავთენტურობის საკითხს ორი მოსაზრებით: 1. „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ დაბალი მხატვრული ღირსებისაა „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითად ტექსტთან შედარებით; 2. კათალიკოს-მაწყვერელის მოხსენიება „ამბის“ ტექსტში გამორიცხავს მის რუსთველურობას. აღნიშნულ პრობლემას ეხება ზ. გამსახურდია თავის გამოკვლევაში „ვეფხისტყაოსნის“ სრულყოფილი გამოცემისათვის“. იგი მკაცრად აკრიტიკებს პოემის 1966 წლის საიუბილეო გამოცემას და მის ერთ-ერთ გაუმართლებელ ნაკლად მიიჩნევს „ინდო-ხატაელთა ამბის“ უგულვებელყოფას (7,184).

აღნიშნულ პრობლემას კიდევ ბევრი რუსთველოლოგი შეეხო უკანასკნელ წლებში. მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ამ საკითხს მთავდიშვილის მონოგრაფიაში „ვეფხისტყაოსნის დაფანტული სტროფები“(8). ემყარება რა კ.ჭიჭინაძისა და ვ.ნოზაძის ნაშრომებს, მთავდიშვილი გვთავაზობს დამატებით არგუმენტაციას „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ტექსტის ავთენტურობის დასაბუთებლად. იგი ვრცლად ეხება და დაწერილებით აანალიზებს ამ პრობლემის ორივე მნიშვნელოვან ასპექტს: როგორც „ამბის“ ენობრივ-სტილისტიკურ ერთიანობას პოემის ტექსტთან, ისე კათალიკოს-მაწყვერელის საკითხსაც. მისი დასკვნები „ამბავთან“ დაკავშირებით ასეთია: კ.ჭიჭინაძის მიერ „ვეფხისტყაოსანში“ გამოვლენილი ალიტერაციის უკლებლივ ყველა ნიმუში დასტურდება „ინდო-ხატაელთა ამბავშიც“(8,346); ასევე, ვ.ნოზაძის მიერ „ვეფხისტყაოსანში“ მიკვლეული ფერ-

თამეტყველების ნიმუშები(9) დასტურდება „ინდო-ხატაელთა ამბავშიც“, რაც უდავოდ „ამბის“ რუსთველურობაზე მეტყველებს(8,352). გარდა ამისა, მ.თაყვანიშვილი საგანგებოდ ეხება „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ამბის“ ენობრივ-სტილისტიკური ერთიანობის საკითხს და პუნქტობრივად აყალიბებს „ამბის“ ავთენტურობის დამადასტურებელ სტილისტურ თავისებურებებს. ესენია: ა) პრევერბის განმეორება; ბ) ტმესი; გ) პარონომაზია; დ) რე ნაწილაკიანი სარიტმო ფორმების გამოყენება; ე) უარყოფითი ნაწილაკის პრეპოზიციაში გადატანა; ე) სინტაქსისა და პოეტური რიტმის დიქტომია; ზ) საყრდენი სიტყვა სარიტმო კლაუზულაში; თ) საყრდენი თანხმოვნის ძიება; ი) არეალის გაფართოების ხრხი; კ) შ უკუმშავი ფორმების გამოყენება; ლ) ფრაზის აფორისტული ბუნება; მ) შ.დლონტის მიერ დადგენილი სახელთა გაზმნაება. ყველა ეს სტილური ნიშანი თანაბრად ახასიათებს როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითად ნაწილს, ისე „ინდო-ხატაელთა ამბავს“(8,319-323).

როგორც ვხედავთ, გაზმნაებულ სახელთა გამოყენება, როგორც ერთ-ერთი სტილური ნიშანი, დასახელებულ ნაშრომში მიჩნეულია „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ენობრივ-სტილისტიკური ერთიანობის დამადასტურებელ თავისებურებად. კვლევის შედეგად ჩვენ დავადგინეთ, რომ ზემოთ დასახელებული სიტყვაწარმოების მოდელები თანაბრად ახასიათებს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტს, „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ჩათვლით, მოვიტანთ ნიმუშებს ამ გაზმნაებულ სიტყვების ხმარებისას „ინდო-ხატაელთა ამბიდან“: რებულნი(1602) - I მოდელი: გიმუზარადიან(1605), უსალამიან(1619) - II მოდელის (ა) ქვემოდელი; ამაგარა(1597), გააკელადნა(1588), მოიმმშიერს(1616), ესაკვირველა(1598) - II მოდელის (ბ) ქვემოდელი; იასოც-

ნეს(1661) - II მოდელის (გ) ქვემოდელი; ახვალეს(1053) - III მოდელი; უმისუამისოდ(1474) - IV მოდელი; არერთხელე-ბი(1629) - V მოდელი; მიერეს, იერეს(1616) - I მოდელის (ა) ქვემოდელი; შეგაგუარე(1591) - I მოდელის (ა) ქვემოდე-ლი; იალამიან, დაილამიან(1619) - I მოდელის (ა) ქვემო-დელი.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ შემდეგი: „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში გამოვლინდა სიტყვაწარმოების რუს-თველური მოდელებით შექმნილი უწვეულო გაზმნავებული ფორმები, რომელთაც ავტორი ორი დანიშნულებით იყე-ნებს. ერთი მხრივ, ტაეპის რიტმისა და რიომის გასამარ-თავად და, მეორე მხრივ, გარკვეული სტილისტური ფუნქ-ციით კერძოდ, მოქმედების დინამიურობისა და ექსპრესიუ-ლობის გადმოსაცემად. გაზმნავებულ სიტყვათა გამოყენება რუსთველის მხატვრული ენისა და სტილის ერთ-ერთი ნი-შანთაგანია. აქედან გამომდინარე, მას შეიძლება დავეყრ-დნოთ პოემის ტექსტის ავთენტიკურობის დადგენისას. კელევისას დადასტურდა, რომ სიტყვაწარმოების ყველა ის მოდელი, რომელიც ჩვენ მიერ იყო განხილული, თანაბ-რადაა გამოყენებული „ვეფხისტყაოსნის“ სრულ ტექსტში „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ჩათვლით. ეს კი ერთ-ერთი დამა-ტებითი არგუმენტია „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ავთენტიკუ-რობის დასასაბუთებლად.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. დამანა მელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ., 1975.
2. ეუკოლ ბერიძე, რუსთველოლოგიური ეტიუდები, თბ., 1961, გვ. 96-116.

3. შალვა ღლონტი, „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემა, სოხუმი, 1961.
4. კონსტანტინე ჭიჭინაძე, სალიტერატურო ქართული შა-ირში და „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემა, ტფ, 1925.
5. მიხეილ ჯავახიშვილი, რჩეული თხზულებანი 6 ტომად, ტ. VI, თბ, 1964, გვ. 423-425.
6. შერმადინ ონიანი, ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაო-სანში“, თბ., 1982.
7. ზვიად გამსახურდია, წერილები, ესსეები, თბ., 1991.
8. მურმან თაედიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ დაფანტული სტროფები, თბ., 1991.
9. ვიკტორ ნოზაძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ფერთამეტყველება, ბუენოს-აირესი, 1953.

II თავი

რუსთველოლოგიური ტექსტოლოგიის ზოგიერთი პრობლემა

უკანასკნელი 30 წლის მანძილზე „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევის სფეროში შეინიშნება აშკარა დეგრადირების პროცესი მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, რაც შემდეგით გამოიხატება: ერთი მხრივ, აღინიშნება ზოგიერთი სტროფის უმართებულოდ გაძევება ტექსტიდან, რისი შედეგიც გახლდათ თავის დროზე 1966 წლის ნაკლული გამოცემები; მეორე მხრივ, დასტურდება ტექსტისადმი ენათმეცნიერული მიდგომის პრიმატი და პოეტიკის ასპექტით კვლევის დეფიციტი. რასაც შედეგად მოჰყვა უმართებულო კონიექტურათა მომრავლება „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში. აი, რას წერს ამ პროცესზე რუსთველოლოგი მარიამ კარბელაშვილი: „სამწუხაროდ, ტექსტის დადგენის დღევანდელი დონე, განსაკუთრებით „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დადგენის მეთოდების მხრივ, მცირედაც არ შეესაბამება ფილოლოგიური მეცნიერების არა თუ დღევანდელ, არამედ ძალიან დიდი ხნის განვლილ დონესაც კი“ (გაზეთი „კალმასობა“, 2000, №4, გვ.10).

სწორედ ამგვარი საეაღალო სიტუაციის ფონზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ტექსტოლოგ-რუსთველოლოგის მურმან თავდიშვილის ორი ნაშრომის გამოქვეყნების ფაქტი. ესენია: 1991 წელს დასტამბული მონოგრაფია „ვეფხისტყაოსნის“ დაფანტული სტროფები“ და 2000 წელს გამოქვეყნებული წიგნი „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის საიდუმლოებანი“.

როგორც ერთი, ისე მეორე გამოკვლევა წარმოადგენს მნიშვნელოვან განაცხადს რუსთველოლოგიის სფეროში,

მიმართულია ზემოთ მითითებული ორი არასწორი ტენდენციის საპირისპიროდ, მიზნად ისახავს ერთგვარად შეავსოს რუსთველოლოგიურ ტექსტოლოგიაში არსებული ხარვეზები და აყენებს სამ არსებითი ხასიათის პრობლემას.

1. პოემის ტექსტიდან უმართებულოდ გაძევებული ე.წ. „დაფანტული სტროფების“ აღდგენას;

2. უმართებულო კონიექტურათა მკაცრი კრიტიკის საფუძველზე ავთენტიკურ ფორმათა აღდგენასა და

3. ტექსტის კვლევის წარმართვას ლექსმცოდნეობის კანონების შესაბამისად.

თუმცა დასახელებული ორი მონოგრაფიის გამოქვეყნებას 9 წელი აშორებს, ჩვენ მათ ერთ სიბრტყეზე განვიხილავთ, რამეთუ მათი პრობლემატიკა არსებითად ერთი და იგივეა. ჯერ შევეხებით პირველ პრობლემას - „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შედგენილობის საკითხს. ავტორი თვლის, რომ რუსთველოლოგიურ მეცნიერებაში მოხდა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტიდან მრავალი უაღრესად მნიშვნელოვანი სტროფის გაძევება. განსაკუთრებით კი ყურადღებას ამახვილებს „ინდო-ხატაელთა ამბავზე“. პირველი წიგნი წარმოადგენს ამ ე.წ. „დაფანტული სტროფების“ სკრუპულოზური ანალიზისა და მათი ავთენტიკურობის დასაბუთების სერიოზულ ცდას. ავტორი მყარი მეცნიერული არგუმენტაციის საფუძველზე ცდილობს დაასაბუთოს ამ სტროფების რუსთველურობა და დაუბრუნოს ისინი პოემას. სულ განხილულია ასამდე სტროფი.

მსჯელობისას ავტორი ემყარება დიდძალ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურას, ხელნაწერებს, ბიბლიის ენციკლოპედიას, ძველი და აღორძინების ეპოქის მწერლობის მონაცემებს, ითვალისწინებს ეიქტორ ნოზაძის ფუძემდებლურ ნაშრომებს, რომლებიც ხშირად გზამკვლევ მასალას

წარმოადგენს დაფანტული სტროფების ავთენტიკურობის დასასაბუთებლად. ავტორი უმოაფრესად საკუთარ არგუმენტაციას გვთავაზობს, ზოგ შემთხვევაში კი მოაქვს დამატებითი არგუმენტები ამა თუ იმ სტროფის რუსთველურობის დასადასტურებლად. მისი მსჯელობა უმეტეს შემთხვევაში საესებით დამაჯერებელია და მისაღები.

ახლა, რაც შეეხება „ინდო-ხატაელთა ამბავს“. თავის დროზე პოემის ეს ნაწილი არ შეუტანია ტექსტში ვახტანგ მეექვსეს, რაც არსებითად იწვევდა რუსთველოლოგთა უნდობლობას მისდამი. კონსტანტინე ჭიჭინაძემ შესანიშნავად დაასაბუთა „ინდო-ხატაელთა ამბის“ რუსთველურობა, რაც შემდგომში დაადასტურა მიხეილ ჯავახიშვილმაც. ამის საფუძველზე 1934 და შემდგომ 1937 წლის პირველ საიუბილეო გამოცემაში ეს ნაწილი თავის უფლებებში აღდგა, მაგრამ მკვლევართა ერთი ჯგუფის ძალისხმევით იგი კვლავ ამოვარდა პოემის ტექსტიდან და არ შესულა 1966 წლის საიუბილეო და სხვა გამოცემებში. თუმცა კვლავ აღდგენილ იქნა 1957 წლისა და სასკოლო გამოცემებში. მოგვიანებით, 1988 წელს რუსთველის ტექსტის დამდგენმა კომისიამ „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ პეტიტით დასტამბა, მაგრამ წინასიტყვაობაში მიუთითა, რომ მაინც საეჭვოდ მიიჩნია მისი ავთენტიკურობა. არგუმენტაცია, რომელიც ამ გამოცემის შესწავრებმა წარმოადგინეს, სრულიადაც არ გახლავთ მყარი და დამაჯერებელი.

მთავდიშვილი ერცლად აანალიზებს „ინდო-ხატაელთა ამბის“ პრობლემას.

ამ საკითხს პირველ წიგნში ორი საგანგებო თავი აქვს დათმობილი. 1. „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ენობრივ-სტილური ერთიანობა“ და 2. „ინდო-ხატაელთა ამბის“ დაფანტული სტროფები. პირველ თავში

ავტორი იხილავს პოემის რამოდენიმე სტილურ ნიშანს. ესენია: ა) პრევერბის გამეორება; ბ) ტმესის, ანუ განკვეთის, მოვლენა; გ) პარონომაზია, ანუ სიტყვისა თუ ფრაზის საგანგებო განმეორება; დ) რე-ნაწილაკიანი სარითმო კლაუსულის გამოყენება; ე) უარყოფითი ნაწილაკის წინ გადანაცვლება (არ ჟამი საკეხარია); ვ) სინტაქსისა და პოეტური რიტმის დიქტომია (ხშირად ერთმანეთს არ ემთხვევა პოეტური და სინტაქსური ცეზურა); ზ) სემანტიკურად მნიშვნელოვანი რომელიმე სიტყვის აქცენტირება სარითმო კლაუსულაში (ნაცარსა, ცხელია, ცხენი და მისთ.); თ) არეალის გაფართოება და შევიწროება; ი) შეუკუმშველი ფორმების გამოყენება (საომრად, ნათელად); კ) ფრაზის აფორისტული ბუნება; ლ) საყრდენი თანხმოვნის ძიება სარითმო კლაუსულაში.

მოაქვს რა დიდძალი საილუსტრაციო მასალა პოემის სხვადასხვა უდავო ნაწილიდან და „ინდო-ხატაელთა ამბიდან“, მკვლევარი დაასკენის, რომ ყველა სტილური ნიშანი თანაბრად ახასიათებს ტექსტს და, ამრიგად, „ინდო-ხატაელთა ამბავიც“ მისი განუყოფელი ნაწილია.

ამავე პრობლემას ეხება მ.თავედიშვილი მეორე წიგნშიც. კერძოდ, საგანგებო თავში - „ნაცვალგების კანონზომიერება და „ინდო-ხატაელთა ამბავი“. ის აღნიშნავს, რომ პოემაში დადასტურებულია ნაცვალგების კანონზომიერება, რაც ასე გამოიხატება: ყველა პერსონაჟი ცდილობს, თავის კეთილისმყოფელს „სამუქფო“, ანუ სამაგიერო სამსახური გაუწიოს. პოემაში ხშირად გვხვდება ამ კანონზომიერების დამადასტურებელი ფრაზები: „მუქაფა ღმერთმან შემოგზღოს“, „მუქაფა გვაც მისი გარდუხდელია“, „ღმერთიმცა მუქფათ. მოგიზღავს ათასსა გახარებასა“ და მისთ. ვისაც არ ძალუპს ნაცვალგება, იგი ღმერთს მიმართავს დასახ-

მარებლად. როგორ იქცევიან პოემის გმირები? მთავდი-
შეილი აღნიშნავს, რომ მთავარ გმირს – ტარიელს ყველა-
ზე დიდი სამსახური ასმათმა გაუწია, შემდეგ კი დანარჩე-
ნებმა: ავთანდილმა, ფრიდონმა, ფატმანმა, მელიქ-სურხაემა.
მათთვის ნაცვალგება პოემაში აღმავალი გზით ხორციელ-
დება. უწინარეს ყოვლისა, ტარიელი სამაგიეროს მიუზღავს
მელიქ-სურხავს: „მეფეო, კარგი ყველაი მე თქვენგან წამი-
დებია“ და სამაგიეროდ ქაჯეთის ციხეს უძღვნის; შემდეგ
იგი ფატმანს ასაწუქრებს – აძლევს ათას ჯორკიდებულს;
ფრიდონს უძღვნის თვალ-მარგალიტით გამოტენილ 40
ოთახს დევთა ქვაბიდან; ავთანდილს სასურველ თინათინს
შერთავს. ყველაფერი ეს აღწერილია პოემის ე.წ. ძირითად
ნაწილში, უდავო სტროფებში, ხოლო ასმათის ნაცვალგება
მოხსენებულია ინდო-ხატაელთა ამბავში. ტარიელი ასმათს
სთავაზობს ყველაზე დიდ, აღმატებულ საწუქარს – ინდო-
ეთის სამეფოს მეშვიდედი ნაწილის მბრძანებლობას. ეს
ფაქტიც, - დაასკვნის მკვლევარი, - „ინდო-ხატაელთა ამ-
ბის“ ავთენტიკურობას უჭერს მხარს.

ახლა რაც შეეხება მეორე პრობლემას – ტექსტი-
სადმი ენათმეცნიერული მიდგომის პრიმატსა და პოეტი-
კური ანალიზის დეფიციტს. მკვლევარი მკაცრად აკრიტი-
კებს გრამატიკული ცალმხრივობის ფაქტს პოემის ტექს-
ტის კვლევისას. „ვეფხისტყაოსნის დაფანტულ სტროფებ-
ში“ მას მოაქვს უამრავი ნიმუში ა.შანიძის, ალ.ჭინჭა-
რულის, ც.კიკვიძის, გ.კარტოზიასა და სხვათა მოსაზრებე-
ბისა და კონიექტურებისა და აღნიშნავს, რომ ეს მკვლე-
ვარები, რომლებიც სპეციალობით ენათმეცნიერები არიან,
ხშირად ამჟღავნებენ საკვლევი მასალებისადმი ცალმხრივ
გრამატიკულ მიდგომას და არ ითვალისწინებენ ტექსტის
სპეციფიკას, მის მხატვრულ-ესთეტიკურ მხარეს. იგი

მიუთითებს: „გრამატიკა ნორმატიული მეცნიერებაა. მისი ღრმა ცოდნა ერთგვარად გულისხმობს კიდევ აზროვნების წეს-კანონთა არტახებში მოქცევას... ეს განაპირობებს ერთგვარ ცალმხრივ მიდგომას საკვლევი მასალისადმი“; „ამ ბოლო დროს რუსთველოლოგიაში მომრავლდნენ ენათმეცნიერები, გრამატიკის სპეციალისტები. ეს კი ამ დარგში დისონანსს ქმნის. პოემის ტექსტის კვლევა ჩაიკეტა ამა თუ იმ სიტყვის და მისი დაწერილობის დადგენისა და ამა თუ იმ სადავო ტაეპის მართებულად წაკითხვის გზათა ძიებაში“ (გვ.472).

ტექსტისადმი გრამატიკული მიდგომა მკაცრად გააკრიტიკა თავის დროზე ზვიად გამსახურდიამ ნაშრომში „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემისათვის“ ის წერს: „ზოგიერთს იმგვარად წარმოუდგენია საქმე, თითქოს რუსთველს „ვეფხისტყაოსნის“ წერისას წინ ედო გრამატიკის სახელმძღვანელო“ (ესსეები და წერილები). მსგავს თვალსაზრისს გამოთქვამს მკარბელაშვილი სტატიაში „სიტყვა რუსთველის პოეტური ენის დასაცავად“. იგი აღნიშნავს: „საბოლოო ჯამში საკითხი რუსთველოლოგიურ მეცნიერებაში მხატვრული თხზულების – ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენისას ლინგვისტური ნორმატივიზმის გამოყენების საზღვრებს ეხება, რომელიც დიდი ხანია ყოველნაირად ცდილობს თავისი დიქტატით შეზღუდოს „ვეფხისტყაოსნის“ როგორც მხატვრული ქმნილებისა და ესთეტიკური ფენომენის ლიტერატურათმცოდნეობითი შესწავლა“ (გაზ. „კალმასობა“, 2000, №4, გვ.10). უნდა დავძინო: მე, როგორც ენათმეცნიერი ტექსტოლოგი, სავსებით ეთანხმები გამოთქმულ მოსაზრებებს და მიმაჩნია, რომ, ჯერ ერთი, „ვეფხისტყაოსანი“, უწინარეს ყოვლისა, მხატვრული ძეგლია და მისი კვლევა უნდა ეფუძნებოდეს უმთავრესად ლექს-

მცოდნეობის კანონებს; მეორეც რუსთველს ახასიათებს უაღრესად თავისუფალი მიდგომა ქართული ენის გრამატიკული სტრუქტურისადმი. პოემაში ძალიან ხშირად გვხვდება პოეტური თავისუფლების ნიადაგზე შექმნილი მეტად საინტერესო მოდელები სიტყვაწარმოებისა, რასაც თითქმის ყველა რუსთველოლოგი აღნიშნავს; მესამეც, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის სწორება ძველი ქართული ენის ნორმების მიხედვით დაუშვებელია, რამეთუ მისი ენა არამც და არამც არაა ძველი ქართული. როგორც თავის დროზე შესანიშნავად დაასაბუთა აკადემიკოსმა არნოლდ ჩიქობავამ, „ვეფხისტყაოსნის“ ენა აღარ არის ძველი ქართული (ქმბლ, ტ.1). ჩვენი მხრივ დავამატებთ, რომ იგი ასახავს საშუალო სამწერლობო ქართულის პირველ ეტაპს, რომელსაც კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართულს ეუწოდებთ. ამ ეტაპისათვის ნიშანდობლივია ძველი და ახალი ენობრივი მოვლენების თანაარსებობა ახლის პრიმატით. ამიტომაც პოემის ყოველ სტროფში, ზოგჯერ ტაქშიც კი, ერთმანეთის გვერდით პარალელურად დასტურდება გრამატიკული არქაიზმები და ნეოლოგიზმები, მაგრამ დომინირებს ნეოლოგიზმები. აქედან გამომდინარე, უმართებულოდ მიგვაჩნია ისეთი კონიექტურები, როგორიცაა მკერდამდის – მკრდამდის, თაყვანისცა – თაყვანის სცა; დავაშავითა – დავალ შავითა; უკუნაცარსა – უკუნასთარსა და მისთანანი.

აქვე არ შეგვიძლია არ მიეუთითოთ მთავდიშვილის მიერ გამოყენებულ არაეთიკურ ფრაზებზე, რომელიც გვხვდება მის პირველ მონოგრაფიაში, თუმცა მკვლევარი სავსებით სწორად ასაბუთებს ა.შანიძის კონიექტურათა მცდარობას, მაგრამ ამავე დროს მას ღალატობს მეცნიერული ეთიკეტის შეგრძნება სახელოვანი ენათმეცნიერის მიმართ.

ასევე მიუღებელია შეფასება აკად. კაკეელიძის ღვაწლისა.

საბედნიეროდ, მეორე მონოგრაფია ამგვარი ფრაზებისაგან დაზღვეულია, რაც მისასაღმებელია და წიგნს ღირსებას მატებს.

მესამე პრობლემას – ტექსტის პოეტიკური ასპექტით კელევის დეფიციტს ეხება მთავდიშვილი თავის მეორე წიგნში. მონოგრაფიაში მართლაც რომ მრავალი საიდუმლოა ახსნილი და დადგენილია რამდენიმე ისეთი კანონზომიერება რუსთველის ლექსისა, რომელთაც პოემის ტექსტის ვერც ერთი მეკლევარი გვერდს ვერ აუეღის და, რაც განსაკუთრებით მთავარი და მისასაღმებელია, ტექსტის კელევა ხდება უმთავრესად პოეტიკის პოზიციებიდან, ლექსმცოდნეობის კანონების შესაბამისად.

ავტორი განიხილავს ხმოვანთა და თანხმოვანთა განლაგებას სარიტმო კლაუზულაში და გვიხსნის რუსთველის პოეტური ენის რამდენიმე საიდუმლოს, სახელდობრ, წიგნში სპეციალური ქვეთავი ეძღვნება ავტორის მიერ მიკვლეულ ერთ მეტად მნიშვნელოვან კანონზომიერებას, რაც შემდეგში მდგომარეობს: რუსთველი ცდილობს, სარიტმო კლაუზულას დაუსხედროს წინ ერთი და იგივე ხმოვანი ოთხივე, სამ ან ორ ტაქტში. „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლო აკადემიური გამოცემის მიხედვით, №1278-ე სტროფის სქემა ასეთია: ა – იითა, ა – იითა, ა – იითა, ა – იითა.

აწ ვინმე მოყმე მოვიდა შევნიერით-ა პირითა,
მან უთხრა წერილად ყველანი:
თქვენ ხართ რათაც-ა ჭირითა,
იგია შენი მძებნელი
მკლავითა ვით-ა გმირითა,

მე გამოგზავნეს, დამვედრეს
სწრაფა სწრაფით-ა ხშირითა,

ამ კანონსომიერების დადგენის შედეგად შესაძლებელი ხდება უმართებულო კონიექტურების გასწორება ზოგიერთი ხელნაწერის სწორი მონაცემის მიხედვით.

სახელდობრ, არის „ბევრის ათისა“, უნდა იყოს „ბევრ-ათასისა“ და მისთანანი. 1988 წლის გამოცემის მიხედვით ავტორს მოაქვს რითმისწინა ხმოვნისა და სარიტმო კლაუზულის შესხიანების სქემები რამდენიმე სტროფის მიხედვით. ეს სტროფებია 373, 475, 550, 594, 705 და სხვ. ამ ტენდენციის გათვალისწინებით შესაძლებელი ხდება სარიტმო კომპლექსებში მოქცეულ სადავო ფორმათა თავდაპირველი სახის დადგენა, სახელდობრ, 494-ე სტროფში აღდგება სწორი ფორმა „გარევეთხენ“, რომელიც თავის დროზე ტექსტის დამდგენ კომისიას შესთავაზა ალტერნატიულმა.

ამრიგად მთავდიშვილის მიერ დადგენილია რუსთველის ლექსის ერთ-ერთი კანონსომიერება, რომელსაც სისტემატური ხასიათი აქვს:

1. აღნიშნული წესი გახლავთ ყოვლისმომცველი ტენდენცია და შეპირობებულია რითმის გამდიდრებისა და მუსიკალურ-აკუსტიკური მხარის მოწესრიგების ბუნებრივი ავტორისეული მოთხოვნილებით.

2. კანონსომიერება გატარებულია სტროფთა დაახლოებით 95-96 პროცენტში.

3. იგი არ ჩანს (მისი საჭიროება ვერ უცვნია ავტორს) საყრდენთანხმოვნიანი რითმების შემცველ სტროფებში.

4. დანარჩენ შემთხვევებში (სწორედ ეს შეადგენს 95-96 პროცენტს) სარიტმო კლაუზულისწინა ხმოვანი ოთხივე

ტაეპში გვხვდება ყველაზე მეტად (დაახლოებით 50 პროცენტი), სამ ტაეპში უფრო იშვიათად (დაახლოებით 30 პროცენტი), ორ ტაეპში – ყველაზე ნაკლებად (20 პროცენტი).

5. ამ თვალთახედვით ტაეპთა „შერიომვა“ რაიმე კანონზომიერებას არ ექვემდებარება; ერთმანეთს ეხმიანება I, II, III და IV; I, II, III; I, II და IV; II, III და IV სტრიქონები“(გვ.153).

დასკვნის სახით უნდა აღვნიშნოთ, რომ მურმან თავდიშვილის ორი მონოგრაფია „ვეფხისტყაოსნის“ დაფანტული სტროფები“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის საიდუმლოებანი“ წარმოადგენს წინ გადადგმულ ნაბიჯს პოემის ტექსტის მეცნიერული კვლევის სფეროში, ემსახურება ზემოთ აღნიშნული ორი მცდარი ტრადიციის უარყოფას და ჭეშმარიტი მიმართულების აღდგენას რუსთველოლოგიაში.

III თავი

ინდო-ხატაელთა ამბავი სიბრძნისმეტყველებისა და სახისმეტყველების თვალსაზრისით

„ვეფხისტყაოსნის“ 1988 წლის გამოცემის სარედაქციო წერილში (1) აღნიშნულია, რომ, თუმცა წიგნში შეტანილია ინდო-ხატაელთა ამბავი (აწყობილია პეტიტით), მაგრამ მისი ავთენტიკურობა მაინც საეჭვოა. ამ დებულების სასარგებლოდ მოყვანილია რამდენიმე არგუმენტი, რომელთაც წინ უძღვის მეტად მნიშვნელოვანი მსჯელობა: „კჰინაძემ დაასაბუთა, რომ შინაარსის მიხედვით ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ ორგანული ნაწილია; რომ აქ მოთხრობილი ამბავი ნაგულისხმევია პოემის ნამდვილი ტექსტით“ (1,5). შემდეგ ნათქვამია, რომ ხელნაწერებს ჩვეულებრივ წინა-ბოლო ნაწილები უზიანდებათ ხოლმე. ამის გამო ინდო-ხატაელთა ამბის ტექსტი დაზიანებულია და გადამწერისა თუ ინტერპოლატორის მიერ აღდგენილია, თუმცა ზოგიერთი სტროფი (უმრავლესობა) მხატვრულად ძალზე სუსტია (1,5-6).

სანამ ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრულ მხარეს შევეხებოდეთ, უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი. რედაქციას მიაჩნია, რომ პოემის ამ ბოლო ნაწილში შეინიშნება აზრობრივი შეუსაბამობა ძირითად ტექსტთან; კერძოდ, ნაწარმოებში გატარებულია აზრი, რომ სოფელი გამწირავია, ხოლო ინდო-ხატაელთა ამბავში ამის საწინააღმდეგოა ნათქვამი: „წაღმავე წაგრეს სოფელი კელა მისგან უკუნაცარისა“-ო. თუ კარგად დაეაკვირდებით ამ ორ დებულებას, ვნახავთ, რომ წინააღმდეგობა მოჩვენებითია. ჯერ ერთი, მართალია, პოემაში დომინანტობს აზრი სოფლის გაუტანლობაზე და სიმუხთლეზე, მაგრამ განა ეს ქმედება წუთისოფლისა

მარადიულია? გავიხსენოთ, რას ეუბნება ავთანდილი ლომ-ვეფხვთან შეჭიდებულ დაბნედილ ტარიელს: „რად ემდურვი საწუთროსა, რა უქნია უარაკო?“ ამ სიტყვებით აიმედებს, უსაშველო არაფერი გჭირსო. ნაწარმოების დედააზრი სულაც არ არის სოფლის გაუტანლობა, პირიქით მისი დედააზრი ოპტიმისტურია და გამოხატულია ცნობილ ფრაზაში – „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“ (1357,4), ე.ი. საბოლოოდ სიკეთე იმარჯვებს ბოროტებაზე. სწორედ ეს დედააზრია გადმოცემული მეტაფორაში „წაღმავე წაგრეხს სოფელი კელა მისგან უკუნაცარსა“ (1612,4). ე.ი. თუმცა სოფელი უმეტეს შემთხვევაში მუხთალი, ცრუ და გაუტანელია, საბედისწერო შეცდომებს უშვებს – „უკუღმა გრეხს“, მაგრამ ბოლოს თვითონვე ასწორებს შეცდომებს – „წაღმავე წაგრეხს“. განა პოემის პირველივე სტროფში არ ამბობს რუსთაველი – „რომელმან შექმნა სამყარო ძალითა მით ძლიერითა“-ო? ყოველივე, რაც ამ ქვეყნად ხდება, ხომ მისი ნებაა? სწორედ ინდო-ხატაელთა ამბის ბოლო სტროფშია გაცხადებული რუსთაველის სახელმწიფოებრივი იდეალი – „შიგან მისთა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთად სძოვდეს“. ამ ბოლო ტაეპში რუსთაველი კიდევ ერთხელ გვეუბნება, მომავალში აღარ იარსებებს ბოროტება და ადამიანები ბედნიერად განაგრძობენ თანაარსებობასო.

ამრიგად, ჩვენი აზრით, რუსთაველმა პოემაში მრავალგზის გამოხატა თავისი იდეალი, ჯერ ძირითად ტექსტში და ბოლოს მის დასკვნით ნაწილში, რომელსაც ზვიად გამსახურდიამ სამართლიანად უწოდა *nostos* „ვეფხისტყაოსნისა“.

1966 წლის ნაკლული გამოცემების მესვეურებმა ინდო-ხატაელთა ამბის ამოგდებით „ბავშვის ნაბან წყალს

ბავშვიც გადააყოლეს“ და ქართველ საზოგადოებას კინა-
ღამ დაუქარგეს გენიალური პოემის დასკვნითი ნაწილი.
მაგრამ, საბედნიეროდ, ქართველი ხალხი ბრძენია. ჩვენი
საზოგადოების დიდ ნაწილს და მკვლევარებსაც სამაგიდო
წიგნებად ედოთ წინ არა ნაკლული გამოცემები, არამედ
1937, 1957 წლებისა და ე.წ. სასკოლო გამოცემები ნ.ნა-
თაძისა და ალ.ჭინჭარაულისა, რომლებშიც დაცულია პო-
ემის სრული ტექსტი. ამის დასტური გახლავთ „ვეფხისტყაოსნის“
სიმფონია, ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა ინდექსი“
(გამ. „მეცნიერება“, თბ., 1973), რომლის წინასიტყვა-
ობაში ნათქვამია: „საიუბილეოდ (1966 წელს), როგორც
ცნობილია, გამოვიდა „ვეფხისტყაოსნის“ სამი გამოცემა,
მაგრამ ჩვენ მაინც შესაძლებლად მივიჩნიეთ პოემის 1957
წლის გამოცემის ტექსტის მიხედვით შედგენილი სიმფონია
გამოგვექვეყნებინა“... „1957 წლის გამოცემას დღემდე არ
დაუქარგავს მეცნიერული მნიშვნელობა (სტროფული შედ-
გენილობის თვალსაზრისით მას შეიძლება უპირატესობაც
კი ჰქონდეს“) (ხაზი. ჩვენია ნ.კ.) (გვ.3-4). მკითხველი დაგ-
ვემოწმება, რომ მოცემულ შენიშვნაში სწორედ 1966 წლის
გამოცემების ტექსტის ნაკლულობა იგულისხმება.

1988 წლის გამოცემის რედაქციის შემდეგი არგუ-
მენტი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავში
ზუსტადაა გამეორებული ფრაზა – „ესე არის მამაციისა მე-
ტისმეტი სიგულვანე“, რაც, მათი თვალსაზრისით, ტექსტის
არაავთენტურობაზე მეტყველებს. ჯერ ერთი, ინდო-ხატა-
ელთა ამბავში ეს ტაეპი ზუსტად არაა გამეორებული,
რადგან „ესე“-ს ნაცვლად ნათქვამია – „ესეაო“, აქ დამატე-
ბულია სხვათა სიტყვის „ო“ ნაწილაკი; მეორეც, განა ეს
ერთადერთი შემთხვევაა ფრაზის გამეორებისა? მსგავსი
შემთხვევა პოემაში ბევრია, მაგრამ გავიხსენოთ თუნდაც

ავთანდილის ანდერძი, სადაც ზუსტად მეორდება ორ მომდევნო (795 და 796) სტროფში ერთი და იგივე ფრაზა – „ვერ ვეცრუები, ვერ ვუზამ“. ვფიქრობთ, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავში ავტორი საგანგებოდ მიმართავს გამეორებას და იმოწმებს თავისივე წინა ნათქვამს იმის ხაზგასასმელად, რომ საჭიროა გამარჯვებული რაინდის მიერ დამარცხებული მტრის შეწყალება. 1613-ე სტროფში ამ ფრაზას მოსდევს მეტად მნიშვნელოვანი სენტენცია: „ოდეს მტერსა მოერიო, ნუღარ მოჰკლავ, დაიყოვნე“. ტარიელმა ხომ მეორედ შეიწყალა რამაზ მეფე? სწორედ ამ ფაქტის გამეორებასთანაა დაკავშირებული ამ ფრაზის გამეორებაც და შეგონება-სენტენციის ხაზგასმაც.

რაც შეეხება მესამე არგუმენტს – კათალიკოს-მაწყვერელის არასათანადოდ მოხსენიებას ინდო-ხატაელთა ამბავში, ამ საკითხსაც მრავალი რუსთველოლოგი შეხებიდა. მ.თაყვლიშვილმა წიგნში „ვეფხისტყაოსნის“ დაფანტული სტროფები“(2) საგანგებოდ იმსჯელა ამ პრობლემაზეც. იგი ემყარება პრ.რატიანის წიგნს „ვეფხისტყაოსანი“ და მისი ავტორი“ (თბ,1975), რომელშიც მეცნიერულადაა დასაბუთებული, რომ მაწყვერელობა თამარის დროსაც დიდად სასახელო თანამდებობა იყო. მ.თაყვლიშვილი მიუთითებს აგრეთვე „გრიგოლ ხანძთელის ცხორებაზეც“, სადაც აწყურის ეპისკოპოსი ეფრემი, იგივე მაწყვერელი, მოხსენიებულია „დიდი ეფრემის“ ტიტულით (2,294).

ინდო-ხატაელთა ამბის ტექსტის ავთენტიკურობა კჭინაძის (3) შემდგომ მეცნიერულად დაასაბუთეს შ.ონიანმა (4), ზ.გამსახურდიამ (5), რ.ფირცხალაიშვილმა(6), მ.თაყვლიშვილმა(2), და სხვებმა. ამ პრობლემასთან დაკავშირებით მათ მკაცრად გააკრიტიკეს „ვეფხისტყაოსნის“ 1966 წლის გამოცემებიც.

ამჯერად ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ ამ პრობლემის მხოლოდ ორ ასპექტზე: 1) როგორია ინდო-ხატაელთა ამბის სიბრძნისმეტყველება, შეიცავს თუ არა იგი ისეთივე ბრძნულ გამოთქმებს, აფორიზმებს, სენტენციებს, როგორც ეს წარმოდგენილია პოემის ძირითადად მიჩნეულ ნაწილში; 2) დაბალია თუ არა მართლაც ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრული დონე, როგორც ამას მიიჩნევს 1988 წლის გამოცემის მთავარი რედაქცია.

ისმება კითხვა: რა დოზით შეიცავს პოემის ეს ბოლო ნაწილი მხატვრულ სახეებს: მეტაფორებს, სიმბოლოს, შედარებას, ეპითეტს, ჰიპერბოლას, ალიტერაციას და სხვა ნიმუშებს.

სანამ ამ ორი საკითხის ირგვლივ ვიმსჯელებდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია ასეთი კითხვის დასმაც: „ეფუხისტყაოსნის“ ტექსტის რა ნაწილს უნდა შევადართო ამ ორი თვალსაზრისით ინდო-ხატაელთა ამბავი? პასუხი ცალსახაა – მხოლოდ „ამბად“ წოდებულ თავებს და არა მხატვრულად გამორჩეულს, როგორიცაა ავთანდილის ანდერძი, ნესტანის წერილები ტარიელისადმი, ავთანდილის ლოცვა და მისთანანი. ჩვენ შესადარებლად ავიღეთ პოემის უდავო ნაწილიდან სამი ამბავი – „ამბავი ნურადინ ფრიდონისა“, „შეელა ტარიელისაგან ფრიდონისა“, „ფრიდონისაგან ნესტან-დარეჯანის ამბის თხრობა“. რა მოგვცა ამ შედარებამ? ჯერ განვიხილავო სიბრძნისმეტყველების საკითხს. პოემის ზემოთ დასახელებულ სამ ამბავში მხოლოდ ერთი აფორიზმია: „სხვისა სხვამან უკეთ იცის სასარგებლო საუბარი“(659,4). ინდო-ხატაელთა ამბავში კი სამი აფორიზმია: „შიში ვერ გიხსნის სიკვდილსა, ცუდნიდა დადრეჯანია“(1601,4); „წაღმავე წაგრეხს სოფელი კელა მისგან უკუნა-ცარსა“(1612,4); „ყოლა ღხინთა ვერ იამებს კაცი ჭირთა

გარდუხდელი“(1636,4).

ახლა ენახოთ სენტენციები. ძირითადად მიჩნეულ ამბებში არის შემდეგი სენტენციები:

„არ შეუდრკების ჭაბუკი კარგი მახვილთა კვეთასა“ (595,2).

„ყოლა ჭირი არ ეგების, თუმიცა ლხინმან არ დასძლია“ (636,4).

„კარგად ვერას ვერ მოავლენს კაცი ეგრე გულფიცხელი“ (660,3).

„კელაცა მითხრა: „ვისცა ღმერთი საროს მორჩსა ტანად უხებს,

მას ლახვარსა მოაშორებს, თუცა პირველ გულსა უხებს;

იგი მოგეცემს წყალობასა მისსა, ზეცით მოგვიქუხებს,

ჭირსა ლხინად შეგვიცვალებს, არაოდეს შეგვაწუხებს“ (631).

დაახლოებით ასეთივე რაოდენობითაა წარმოდგენილი სენტენციები ინდო-ხატაელთა ამბავშიც:

„ოდეს მტერსა მოერიო, ნუღარ მოჰკლავ, დაიყოვნე, გინდეს სრული მამაცობა, ესე სიტყვა დაიხსოვნე“ (1613,3-4).

„ღმერთი აღხენს მონანულსა, არ შეუნდობს კაცი ვინა“ (1611,4).

„კაცი ცრემლითა შეინდობს, თუ ცოდვა მის თანაც არსა“ (1612,1).

„ღმერთი აღხენს მოცთომილსა, მონანულსა, ცრემლნადენსა“ (1641,4).

შედარებამ გვიჩვენა, რომ სიბრძნისმეტყველების თვალსაზრისით ინდო-ხატაელთა ამბავი არაფრით ჩამო-

უფარდება ძირითადად მინეულ ნაწილის სამ „ამბავს“. შეიძლება ითქვას, რომ აჭარბებს კიდევ ახლა ენახოთ, როგორია ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრული დონე, მართლაც მეტად დაბალია იგი, თუ არა?

ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრული მხარის შესახებ ჯერ კიდევ კჭიჭინაძე მსჯელობდა თავის ორ ნაშრომში: „ალიტერაცია ქართულ ლექსში“ (1924წ) (3) და „რუსთაველის გარშემო“ (1929წ) (3), ორივე ნაშრომში გადმოცემულია ის აზრი, რომ ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრული დონე არავითარ შემთხვევაში არ ჩამოუვარდება უდავო ტექსტს. პირიქით, ზოგიერთი მხატვრული ხერხი ძეგლის ამ დასკვნით ნაწილში, კერძოდ კი ალიტერაცია, უფრო ჭარბადაც კია გამოყენებული.

მიხეილ ჯავახიშვილმა რამდენიმე წერილი უძღვნა კჭიჭინაძის მოღვაწეობას რუსთველოლოგიის სფეროში. ამ წერილებიდან ორი გამოქვეყნებული იყო კლასიკოსის თხზულებათა ექვსტომეულის მე-6 ტომში: – 1. „როგორ უნდა ბოლოვდებოდეს „გეფხისტყაოსანი““(7,423); 2. „გეფხისტყაოსნის“ დაბოლოებისათვის“(7,428). ამ წერილებში მ.ჯავახიშვილი მაღალ შეფასებას აძლევს კჭიჭინაძის მეცნიერულ ღვაწლს და ეხება ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრული მხარის მისეულ შეფასებასაც. იგი წერს: „კჭიჭინაძის მიერ შეტანილი თავების ლექსიკა, მეტაფორები, ბგერათა წყობა და რითმებიც სადღო სამი თავის ალიტერაცია საესებით ეგუება უდაო ტექსტის ალიტერაციას, რაც თვალნათლივ გვიმტკიცებს, რომ სამივე თავი უაღრესად რუსთველურია“(7,425); იგივე თვალსაზრისი გამეორებულია მეორე სტატიაშიც (7,434).

2001 წელს გამოქვეყნდა მ.ჯავახიშვილის წერილების ახალი ტომი, რომელიც თითქმის ორჯერ აღემატება 1964

წელს გამოქვეყნებულ წერილების მე-6 ტომს(8). (იგი გამო-
საცემად მოამზადა რ.კუსრაშვილმა). ამ ტომში პირველად
დაისტამბა მ.ჯავახიშვილის ორი უცნობი წერილი „ვეფ-
ხისტყაოსნის“ საკითხებზე. ესენია: 1.საქსაბჭოთა მწერლე-
ბის კავშირის შემოქმედებითი დისკუსია „ვეფხისტყაოსნის“
ტექსტის დაბოლოების შესახებ“ (8,816); 2.„ვეფხისტყაოს-
ნის“ ტექსტის დაბოლოების შესახებ“(8,830), რომელიც ტო-
მის გამომცემელმა შეიტანა როგორც უფრო ვრცელი ვა-
რიანტი 1964 წლის იმავე სათაურით გამოქვეყნებულ სტა-
ტიასთან შედარებით (იხ. ტომის შენიშვნები) (8,923). პირვე-
ლი წერილი ჩვენთვის საინტერესოა იმ მხრივ, რომ მასში
გამოიკეთა, თუ ვინ უჭერდა მხარს კ.ჭიჭინაძის პოზიციას
დისკუსიის პროცესში. ესენი იყვნენ: კ.გამსახურდია, ა.გა-
წერელია, მ.ჩიქოვანი, მეტრეველი, რომლებმაც „ბევრი სა-
ბუთი დაუმატეს იმას, რაც დასწერა ჭიჭინაძემ“ (8,832).

მეორე წერილში მ.ჯავახიშვილი ვრცლად განიხი-
ლავს კ.ჭიჭინაძის მიერ გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანს“
(1934წ.) და მსჯელობს ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრული
მხარის შესახებ. იგი წერს: „მაშ, მტკიცედ უნდა ვადი-
აროთ, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ უცნობ-ნაცნობ ავტორებს
აქა-იქ თავიანთი დანამატებით და ჩანაწერებით შეუწყე-
ნიათ“... „ზოგის აზრით, ვახტანგის მიერ დაარსებულ კომი-
სიას მეტად გრძელი მაკრატელი სჭერიათ“(8,819). შემდეგ
მ.ჯავახიშვილი განაგრძობს მსჯელობას ინდო-ხატაელთა
ამბის ირგვლივ: „ჭიჭინაძე ასახელებს ოთხ ერთი-მეორის
მომდევნო ტაეპს და გადაჭრით აცხადებს, რომ მთელ ქარ-
თულ პოეზიაში არ მოინახება მეორე ისეთი ადგილი, სა-
დაც ოთხი შაირით დაწერილი ტაეპებიდან სამი დაყრდნო-
ბილი რითმა ყოფილიყო მოცემული“(8,826). ბოლოს კი
გვთავაზობს კ.ჭიჭინაძის დასკვნით დებულებას: „თუ ინდო-

ხატაელთა ამბავი სხვა ვინმეს დაუწერია, მაშინ უნდა ვირწმუნოთ, რომ შოთას ტოლი ვიღაც უცნობი პოეტი გვყოლია“ (8,827). შემდეგ მოყვანილია რამდენიმე ნიმუში ბრწყინვალე პოეტური სახეებისა, რომელიც გვხვდება ინდო-ხატაელთა ამბავში: „გიშრისა ტევრსა მოჰყოცხდა ბროლისა საფოცხელია“, „ჰგავს, თუ ტყუპი მარგალიტი სხდენ ბროლისა ხარხანოსა“, „მე ჩაბალახად გახმარებ, რაცა შენ გიმუზარადიან“ და მისთანანი.

სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ კ.ჭიჭინაძისა და მიხ. ჯავახიშვილის ამგვარი მსჯელობის და შემდგომ რამდენიმე გამოჩენილი რუსთველოლოგის მეცნიერული გამოკვლევების შემდეგ კვლავ კითხვის ქვეშ აყენებენ ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტიკურობის საკითხს.

ენახოთ, როგორია ინდო-ხატაელთა ამბის მხატვრული დონე. მართლაც მეტად დაბალია თუ არა იგი ძირითადად მიჩნეულ ტექსტთან შედარებით.

მხატვრულ სახეთაგან ჯერ განვიხილოთ მეტაფორა.

პოემის სამ ამბავში, რომელიც ჩვენ შევუპირისპირეთ ინდო-ხატაელთა ამბავს, დავაფიქსირეთ შემდეგი მეტაფორები:

„ღმერთმან მისგან ანთებული სანთელიმცა რად დაგავსო?“ (597,4).

„დაღრეჯით ვიყავ, ვერ მპოვეს ვეროდეს ვარდთა მკრეფობით“ (619,3).

„იგი მტერნი გამილომდეს, აქანამდის რომე ვითხენ“ (594,3).

„ოხრად გაუხდი ყოფასა, მათ საღამოსა და დილსა“ (606,3).

„აქა მოგესმის წამალი, შენ რომე დაუწვავ ალთა“ (635,3).

„ლალი ქარვად გარდაიქცა, ბროლი სრულად დაი-
ლეწა“ (656,2).

ბევრად უფრო მეტი მეტაფორა დასტურდება ინდო-
ხატაელთა ამბავში:

„გიშრისა ტევრსა მოჰყოცხდა ბროლისა საფოცხე-
ლია“ (1622,4).

„ტირან ორნივე ქალ-ყმანი, ვარდისა ბაღსა სტე-
ნია“ (1621,3).

„ზახილით თავსა იგლეჯენ, ყორნის ფრთა ბროლსა
სტენია“ (1621,4).

„ვარდსა შტონი ჩამოსცვივდეს, ზე ვერავენ წამომარ-
თა“ (1624,3).

„ინდოეთს ზეცით სინათლე ჩადგა მართ ვითა სვე-
ტია“ (1616,4).

„ადრე გამიტყდა სოფელი, მართ ვითა კაბათენია“
(1608,4).

„არწივსა მოსტყდეს ფრთენია“ (1608,2).

„მათთა ურჩთა და შემევედრთა მიწები ააკვანიან“
(1660,3).

„მზესა ღრუბელი ეფარვის, ამად ნათელი დაესია“
(1585,4).

„ნარგისთაგან ნაწვიმარი ღვარი აღგა, თოვლი დად-
ნა“ (1583,4).

„ვარდსა დაუტყლეს ბაგითა, გახდა ალვისა მთხე-
ლები“ (1628,2).

„შიგან მათთა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთად
სძოვდეს“ (1661,4).

შედარება და ეპითეტი ინდო-ხატაელთა ამბავში და
ძირითადად მიჩნეული ტექსტის სამ ამბავში ასეთ სურათს
გვიჩვენებს: პირველ სამ ამბავში გვხვდება ასეთი შედარე-

ბები და ეპითეტები:

„რამან შეგქმნა მოყვითანედ, ვარდ-გიშერი რომე
რგავსო“ (597,3);

„ლაწვი ვარდი აიხეწა“ (651,1);

„პირსა იხოკდეს, გაჰყოდეს ნახოკსა ვით ნაფოტასა“
(609,3);

„ზღვათა შიგან იხესა ჰგავს და ხმელთა ზედა შევარ-
დენსა“ (621,3);

„მას რომე ელვა ჰკრთებოდა, ფერნიმცა ჰგევანდეს
რისანი“ (624,3);

„მან განანათლა ქვეყანა, გაცუდდეს შუქნი მზისანი“
(624,4);

„იბრძვის ლომი და პირად მზე, იგი ალვისაც ხენია“
(614,4);

ინდო-ხატაელთა ამბავში გვხვდება შედარებისა და
ეპითეტის შესანიშნავი ნიმუშები:

„ჰგავს, თუ ტყუბი მარგალიტი ზის ბროლისა ხარხა-
ჩოსა“ (1584,4);

„რამცა ჰგევანდა ხორციელი სოფელს შვილი ადამისი“
(1635,4);

„თქვენთვის ისე მომსურდების, წყაროსათვის ვით
ირემსა“ (1652,4);

„სული ვარდსა დავამსგავსე, თავმოხდილი – ყაყაჩო-
სა“ (1584,2);

„თანა მყავს ჩემი მნათობი, პირი ელვათა მთენიო“
(1619,2);

„რომე სდის ცრემლი თვალთაგან, კელა ცეცხლთა
უფრო ცხელია“ (1622,2);

„თვით ორნივე ერთგან მსხდომნი ნახნეთ, მზეცა კერა
სჯობდეს“ (1637,1);

„კბილმარგალიტი, ტანალეა, ღაწე-ბალახშ-ყორანთმი-ანი“(1578,3-4);

„ქალი საბრალოდ მამასა სტირს, ბუღბულისა მსგავსია“(1585,1);

პოეტური გამეორება

ინდო-ხატაელთა ამბავში გვაქვს პოეტური გამეორების ნიმუშები:

„მას ესეა ქალი მნათობი, მზისაცა უფრო მზიანი“(1578,3);

„მკედართაგან უფრო მკედარია“(1593,1); „ბუქისაგან უფრო ბუქდეს“ (1498,4); „შმაგთაგანცა უფრო შმაგო“ (1602,2); „ტარიას ჭერეტად მოსრული მუშთარი ახლოს მჭერეტია“ (1616,1).

სიმბოლურ გამოყენება დაახლოებით ერთგვარ სურათს გვიჩვენებს:

გიშერი (სიშავე), ვარდი (ბაგე), ბროლი (სახე, სითეთრე), ცეცხლი (სიავე), მზე (ნესტანი), მნათობი (ნესტანი), ლომი (ტარიელი), სისხლისა გუბე, არწივი (მეფე, ძლიერება), მარგალიტი (კბილები), ვარდის ბაღი (უღამაზესი პირისახე), ალეა (ტანწერწეტა) და სხვა.

ჰიპერბოლა გვხვდება როგორც ძირითად ტექსტში, ისე ინდო-ხატაელთა ამბავში.

ძირითადი ნაწილის სამ ამბავში დადასტურდა შემდეგი ნიმუშები: „ველთა ცრემლი ასოვლებდა, თვალთა ჩემთა მონაწურთა“ (590,4);

„მომკალ, თუ ღარი დალიოთ, ან აკიდებით, ან ტენით“ (616,4);

„მისთა ნაცვლად სიხლნი მათნი მოღვარნა და ევლთა ასხნა“ (617,3)

„გვითხრობდეს: მკლავთა თქვენთაგან ჯერო მათნი

სისხლნი მიდიან“ (618,4).

ინდო-ხატაელთა ამბავში გეხედება ჰიპერბოლის ასეთი ნიმუშები:

„ყოველგნით იდვის, ვითა გორი, მიდის ეელთა მით სარწყავად“ (1643,1-2);

„ხმალი ჩემი მოლესული შენსა ტანსა დაეაბლაგო“ (1602,4);

„სისხლი და ცრემლი თვალთაგან სდის და მიწყობით მილნია“ (1623,3);

ბგურათა ალიტერაცია

ძირითადად მიიწეული ტექსტის სამ ამბავში ალიტერაციის მხოლოდ რამდენიმე ნიმუში დასტურდება. კერძოდ:

ბ-ს ალიტერაცია გვაქვს 606-ე სტროფის ბოლო ორ ტაქტში:

„ოხრად გაუხდი ყოფასა, მათ სადამოსა და დილსა,
უხმოზ ყვაეთა და ყორანთა, მათ ზედა ვაქნევ ხადილსა“.

გ-ს ალიტერაციაა 611-ე სტროფში და სარიტმო სიტყვაში:

„მიჯობდა, ომი შეეძლო, ხმარება ცხენ-აბჯარისა,
დავკაზმეთ ნაწი-კატარლა და რიცხვი სპათა ჯარისა,
კაცი ხმდა მისთა მჭერეტათვის, ღონემცა ეაჯა რისა
აწ გითხრა ომი მოყმისა, მებრძოლთა დამსაჯარისა“

ბ-ს ალიტერაციაა 654-ე სტროფის პირველ ტაქტში:

„რომე ვეფხი შეენიერი სახედ მისად დამისაჯავს“;

ც-ს ალიტერაციაა 661-ე სტროფში და სარიტმო სიტყვებში:

„იგი ენახო, სიყვარული მისი ჩემთვის დავამტკიცო,
მოვახსენო, რაცა მეცნას, მეტი საქმე არა მიცო,

ერთმანეთი არ გაეწიროთ, მაფიცო და შემომფიცო“.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი ალიტერაციის ნიმუშების მხრივ ბევრად სჭარბობს არა მარტო ამ ამბებში დადასტურებულ ტექსტებს, როგორც ზემოთ აღენიშნეთ, ამის შესახებ საგანგებოდ მსჯელობდა კ.ჭიჭინაძეც (იხილეთ ზემოთ დასახელებული ნაშრომები)

(3) მოვიყვანო ნიმუშებს:

ჭ-ს ალიტერაცია 1679-ე სტროფში:

„შუქთა მისთაგან მონაქროლთა ინდოეთი გარდაქარდა“.

აგრეთვე 1598-ე სტროფში:

„იგი ქედი ჩაიქროლეს, ბუჟისაგან უფრო ბუჟდეს“

ტ-ს ალიტერაცია 1616-ე და 1621-ე სტროფებში:

„ტარიას ჭერეტად მოსული მუშთარი ახლოს მჭერეტია“

„ტირიან ორნივე ქალ-ყმანი, ვარდისა ბაღსა სტენია,

ზახილით თავსა იგლეჯენ, ყორანის ფრთა-ბროლსა სტენია“.

დ-ს ალიტერაციის ბრწყინვალე ნიმუშია მთლიანად 1627-ე სტროფი:

„ქალმან დედასა შესტირნა: „ჰაი, ჰაი, რაღა ექმნა, დედაო,

შესამოსლითა დაგაგდე, აწ შაოსანსა გხედაო,

მამამან ტახტი დასცალა, აღარ ზის მაღლა ზედაო,

დედამან ცრემლნი მოჰხოცნა, ეტყვის დადუმდი, ზედაო“.

„ვეფხისტყაოსნის“ ძირითადად მიჩნეული ნაწილის სამი ამბისა და ინდო-ხატაელთა ამბის შედარებამ გვიჩვენა, რომ როგორც სიბრძნისმეტყველების, ისე სახისმეტყველების თვალსაზრისით ინდო-ხატაელთა ამბავი კი არ ჩამოუვარდება, არამედ სჭარბობს მას, ამშვენებს კიდევ

და, როგორც რიმა ფირცხალაიშვილი ბრძანებს, „პოემის „მოუკვეთელი ნაწილია“ (6). ცხადია, მასში ისევე, როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ სხვა თავებშიც, არის მხატვრულად სუსტი და დაზიანებული ადგილები, მაგრამ იგი არსებითად მიესადაგება პოემას ყველა თვალსაზრისით 1988 წლის გამოცემა თუმცა წინ გადადგმული ნაბიჯია 1966 წლის გამოცემებთან შედარებით, მაგრამ მის სარედაქციო წერილში მოყვანილი არგუმენტები ინდო-ხატაელთა ამბის ტექსტის არაავთენტიკურობის დასასაბუთებლად კრიტიკას ვერ უძლებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, თბ., 1988.
2. მ. თავდიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ დაფანტული სტროფები, თბ., 1991.
3. კ. ჭიჭინაძე, ალიტერაცია ქართულ შაირში და „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემა, ტფ., 1925; „რუსთაველის გარშემო“, ტფ., 1929.
4. შ. ონიანი, ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 1982.
5. ზ. გამსახურდია, წერილები და ესეები, თბ., 1991.
6. რ. ფირცხალაიშვილი, ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ მოუკვეთელი ნაწილია: „ლიტერატურული ძიებანი“, XXI, 2000 წ.
7. მ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. VI, წერილები, თბ., 1964.
8. მ. ჯავახიშვილი, წერილები, თბ., 2001.

**THE GEORGIAN LANGUAGE OF CLASSICAL AGE AND
“THE KNIGHT IN THE TIGER’S SKIN”**

Summary

The given book represents the picking out the linguistic and textual investigation of “The Knight in the Tiger’s Skin”. The main grammatical peculiarities of the language of “The Knight in the Tiger’s Skin” is analysed in the work and the opinion is expressed about marking the first period of medial Georgian language in the poem. So the language of the poem belongs to the literary language of classical age.

Some textual tasks of the Rustvelology are also considered in the given monograph, particularly the authenticity problem of the final part of “The Knight in the Tiger’s Skin”. According to the special scientific research the author concludes that the Indo khataetian’s story is the nondivisible part of the poem.

შინაარსი

წინასიტყვაობა	3
-------------------------	---

პირველი ნაწილი

კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართული და „ვეფხისტყაოსნის“ ენის საკითხები	7
--	---

I თავი

საშუალო ქართულის მიკროპერიოდიზაციის საკითხისათვის . .	7
---	---

II თავი

კლასიკური ხანის სალიტერატურო ქართულის ზოგადი დახასიათება	19
---	----

III თავი

„ვეფხისტყაოსნის“ ენის ძირითადი გრამატიკული თავისებურებანი	25
--	----

§ 1. სახელთა ბრუნების სისტემა	25
---	----

§ 2. ზმნის უღლების სისტემა, ტმესი	33
---	----

§ 3. სინტაქსური კონსტრუქციები	42
---	----

მეორე ნაწილი

ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტიკურობის საკითხები

I თავი

სიტყვაწარმოების რუსთველური მოდელები და ინდო-ხატაელთა ამბის ავთენტიკურობის საკითხი	49
--	----

II თავი

რუსთველოლოგიური ტექსტოლოგიის ზოგიერთი პრობლემა .	60
--	----

III თავი

ინდო-ხატაელთა ამბავი სიბრძნისმეტყველებისა და სახისმეტყველების თვალსაზრისით	70
---	----

Summary	85
-------------------	----

კომპიუტერული მომსახურება: გოჩა ზუბიაშვილი

წიგნი დაიბეჭდა შ.პ.ს. „ხატულა“-ში
თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. №32.

ტირაჟი 100